

AZ ÁRDRÁGÍTÓ VISSZAÉLÉSEK REKRIMINALIZÁCIÓJÁNAK KÉRDÉSE RETROSPEKTÍV TÖRTÉNETI ÉRTELMEZÉSBEN

Varga Benedek*

1. Bevezetés¹

„A hosszan tartó háború alapos nyomokat fog maga után hagyni, mint minden téren, úgy jogi életünkben is. Megkorrigálja immár a régi egyszerű jogi közmondást is: a szükség törvényt ront. Ma azt mondhatjuk, nemcsak ront, de törvényt hoz is a szükség.”² Finkey Ferenc: *Az árdrágító visszaélésekről szóló 1916. évi IX. tc.* című tanulmányában e szavakkal vázolta fel, hogy az első világháború és az annak következtében kialakult gazdasági visszaesés egy kriminalizációs folyamat kezdetét jelentette Magyarországon. Az egyre fokozódó áruhiány és az azt kihasználó mesterséges árfelhajtások a büntetőjog-alkotást lépésre készítették, minek következtében megalkotásra került az árdrágító visszaéléseket szabályozó 1916. évi IX. tc. (továbbiakban: 1916: IX. tc.), majd a háborút követően e deliktumot újraszabályozó 1920. évi XV. tc. (továbbiakban: 1920: XV. tc.). A jogalkotó mindkét esetben különleges jogrend idejére tervezett, azonban az árdrágítás bűncselekménye majdnem egy teljes évszázadra a hazai büntetőjog részévé vált, egészen 2012-ig, amikor az a törvényhozó dekriminalizálta azt a 2012. évi CCXXIII. törvénnyel.³ Az árdrágításnak jelenleg

* PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Magyar Jogtörténeti Tanszék. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1008-7314>

¹ Jelen tanulmány az az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával a K 138618 kódszámú „A magánjog fejlődése a két világháború között” kutatócsoport keretei között valósult meg.

² Finkey Ferenc: Az árdrágító visszaélésekről szóló 1916. évi IX. t. c. *Jogállam*, 1916/3–4. 153.

³ 2012. évi CCXXIII. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény hatálybalépéséhez kapcsolódó átmeneti rendelkezésekről és egyes törvények módosításáról 36. § (9). bek. Az Országgyűlésnek 2012-ben benyújtott Büntető Törvénykönyv-javaslat indoklásában dekriminalizációs indokként két tényezőt nevesítettek: egyfelől azt, hogy a hatóságok megfelelő jogi eszköztárral rendelkeznek ahhoz, hogy az árdrágítást büntetőjogon kívüli területen is szankcionálják, másfelől pedig azt, hogy

csak szabálysértési alakzata van,⁴ amely az árdrágító visszaélések történeti alakzatai közül egyedül az ártúllépést szabályozza. A tényállás dekriminalizálása óta több mint 10 év telt el, s a COVID-19 világjárvány, a hazánkba begyűrűző gazdasági válság, valamint annak következményeként bevezetett hatósági árszabályozás olyan kihívások elé állította a büntetőjog-alkotást, amelyekkel a magyar jogalkotó már korábban is szembesült a 20. század gazdasági megrázkódtatásai során. A pandémiát követően így több büntetőjogász felvetette az árdrágító visszaélések rekriminalizálásának kérdését a megváltozott gazdasági környezetben.⁵ Gál István László részletesen foglalkozott az árdrágító visszaélések rekriminalizálásának témakörével, álláspontja szerint e magatartások büntetendővé nyilvánítása piacgazdasági körülmények között is indokolt lehet. Ez azzal indokolható, hogy piacgazdaságban is felmerülhetnek gazdasági válságok, amelyek során zavar keletkezik a piaci árképzésben, így az árdrágító magatartások társadalomra veszélyessége is felerősödhet.⁶

Az árak alakulását alapvetően a kereslet-kínálat egymáshoz való viszonya alakítja, az állami beavatkozás Angyal Pál álláspontja szerint csak akkor indokolt, ha a mester-séges árfelhajtások nem csak a fogyasztói érdekeket mint jogi tárgyakat sértik vagy veszélyeztetik, hanem „[...] az államgazdaság rendes menetét is megzavarják vagy erősen veszélyeztetik.”⁷ A kérdés innentől az, hogy a jelenlegi gazdasági viszonyok keretei között, figyelembe véve a büntetőjog *ultima ratio* jellegét, az árdrágító magatartások megvalósítanak-e olyan intenzitású jogtárgysértést, hogy indokolt legyen a rekriminalizáció? Tanulmányomban Karsai Krisztina által kidolgozott fokozatos jogtárgysértés doktrínáját veszem alapul a rekriminalizáció kérdésében való állásfoglaláshoz. Ehhez elsőként az árdrágító visszaélés jogi tárgyának behatóbb vizsgálatára van szükség, amihez 20. századi büntetőjogi irodalmat (például Angyal Pál, Finkey Ferenc, Túry Sándor Kornél munkái) és Nemzetgyűlési Naplókat, valamint Irományokat használtam a jogtárgy-harmonikus értelmezés érdekében. A jogi tárgy beazonosítását követően megvizsgálom, hogy a hatályos szabályozási környezetben hol helyezhető el az árdrágító visszaélés, van-e olyan Btk.-beli tényállás, amelynek keretében lehetőség nyílik az árdrágító magatartások szankcionálására. Kutatásom ezen szakaszában

a jogszabályi környezet lehetővé teszi azt, hogy a sérelmet szenvedett felet megfelelően kompenzálják. *T/6958. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről*. Magyarország Kormánya, 2012. április, 462. <https://www.parlament.hu/irom39/06958/06958.pdf>. Az indokolásban nevesített szankciókhoz lásd az árak megállapításáról szóló 1990. évi LXXXVII. tv. 16. §-át.

⁴ 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről 232. §: Aki áruért a hatósági árnál vagy a rá nézve egyébként kötelezően megállapított árnál magasabb árat kér, köt ki vagy fogad el, szabálysértést követ el. Bisztriczki László – Kántás Péter: *A szabálysértési törvény magyarázata. Kommentár gyakorlati példákkal*. Budapest, HVG-ORAC, 2019. 848–850.

⁵ Ambrus István: *A COVID-19 és büntetőjog. Az emberi egészség, a köznyugalom és más jogtárgyak védelme járvány idején*. Budapest, ELTE Eötvös, 2021. 26.; Ambrus István: *Digitalizáció és büntetőjog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2021. 255.; Gál István László: A spanyolnátha, a koronavírus és a büntetőjog. *Büntetőjogi Szemle*, 2020/1. 62–64.

⁶ Gál (2020) i. m. 63–64.

⁷ Angyal Pál: *A hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények. Árdrágító visszaélések. Fizetési eszközökkel elkövetett visszaélések*. Budapest, Széchenyi Irodalmi és Művészeti Rt, 1941. 61.

főként a 20. és 21. századi gazdasági büntetőjogi irodalmat használtam fel, valamint szükségesnek tartottam a releváns jogtörténeti munkák áttekintését is. Végül a történeti szakirodalomra és a Magyar Királyi Kúria döntvényeire támaszkodva a kriminalizáció lehetséges útvonalait vázolom fel az ár-túllépés és az áruuzsora tényállásain keresztül.⁸ A teleologikus interpretáció mellett egy ún. retrospektív történeti értelmezést alkalmazok, amelynek lényege, hogy az árdrágítás keletkezésének jogtörténeti gyökereihez visszanyúlva vizsgálom, hogy az aktuális jogi és gazdasági viszonyok között van-e helye az árdrágítás büntetendővé nyilvánításának.

2. Az *ultima ratio* elv és a rekriminalizáció összefüggései

2.1. Az *ultima ratio* elv és a kriminalizáció kapcsolata

A rekriminalizáció kérdésében való állásfoglaláshoz elengedhetetlen a szubszidiaritás és *ultima ratio* jelleg mélyebb vizsgálata. Nagy Ferenc a két fogalmat együtt tárgyalta, és álláspontja szerint a jelentése abban áll, hogy az állami beavatkozás eszközrendszerében a büntetőjog „[...] a legvégső esetben a legutolsó eszköz” lehet, alkalmazására tehát csak abban az esetben kerülhet sor, amennyiben a büntetőjogon kívüli jogi eszközök nem alkalmasak vagy nem vehetőek igénybe az adott jogsértéssel szemben.⁹ Nagy büntetőjogon belüli és kívüli viszonylatban értelmezte az elvet: előbbi esetben két büntetőjogon belüli eszköz összevetéséről van szó, utóbbi esetben pedig a büntetőjogi eszközt a büntetőjogon kívüli szabályozással kell összevetni és mindkét esetben az enyhébb eszközt kell alkalmazni, amennyiben az alkalmas.¹⁰ Mindemelett hangsúlyozza, hogy az arányosság elve értelmében egy magatartást akkor lehet kriminalizálni, amennyiben a büntetőjogi eszköz alkalmas, szükséges és proporcionális, az *ultima ratio* elv pedig „[...] ezen állami beavatkozás mértékét határozza meg”,¹¹ utalva ezzel e büntetőjogi princípium és a kriminalizáció kapcsolatára.

Hornyák Szabolcs álláspontja szerint az *ultima ratio* elv elősorban a jogalkotót köti büntetőjogi alapelv és azt juttatja kifejezésre, hogy egy cselekményt csak akkor kriminalizáljon a jogalkotó, amennyiben az feltétlenül szükséges.¹² Hasonló véleményt képvisel Belovics Ervin is, aki szerint e princípiumból adódó törvényhozói kötelezettség nem kizárólag azt jelenti, hogy a jogalkotó a büntetőjog eszköztárából csak legvégső

⁸ Az árdrágításnak több formája is kialakult a jogtörténeti fejlődés során, mint például az 1916: IX. tc. által szabályozott árüfelhalmozás vagy árdrágító közvetítés, illetve az 1920: XV. tc. által bevezetett áruelvonás, árdrágító üzérkedés, ártúllépés és áruuzsora. Azért esett a választásom az utóbbi kettő részletes elemzésére, mert – ellentétben a többi változattal – az ártúllépés és áruuzsora léte némi folytonosságot és állandóságot mutat a magyar büntetőjogban, e két változatot az 1920: XV. tc., az 1961. évi Btk. és az 1978. évi Btk. is szabályozta.

⁹ Nagy Ferenc: *Anyagi büntetőjog: Általános rész I.* Szeged, Iurisperitus, 2014. 88–89.

¹⁰ Uo.

¹¹ Nagy Ferenc: Az állami büntetőhatalom korlátozása ellen ható tendenciák a büntetőjogban. *Állam- és Jogtudomány*, 2018/1. 79.

¹² Hornyák Szabolcs: Bevezetés. A büntetőjog alapelvei. In: Balogh Ágnes – Tóth Mihály (szerk.): *Magyar büntetőjog: Általános rész.* Budapest, Osiris, 2015. 38.

esetben válogathat, de azt is, hogy a büntetőjogi eszköz igénybevételének feltétlenül szükségesnek kell lennie. Amennyiben a jogalkotó nem tesz eleget e két kritériumnak, nemcsak az alapevet sérti meg, de a csekély súlyú bűncselekmények kriminalizálásával devalválja a büntetőjogi szabályozást is.¹³ Mint azt Yoon nyomán Amberg Erzsébet megállapítja: az *ultima ratio* elv így a büntetőjog-alkotás kvantitatív korlátjaként jelenik meg, hiszen a bűncselekmények számát korlátozza.¹⁴

Az Alkotmánybíróság először a 30/1992. (V. 26.) határozatában foglalkozott a kriminalizáció és az *ultima ratio* kapcsolatával. A testület kimondta, hogy a jogalkotó nem járhat el önkényesen a magatartások büntetendővé nyilvánítása körében,

„[...] az emberi jogokat és szabadságokat szükségképpen korlátozó büntetőjogi eszközrendszer csak a feltétlenül szükséges esetben és arányos mértékben indokolt igénybe venni, akkor, ha az alkotmányos vagy az Alkotmányra visszavezethető állami, társadalmi, gazdasági célok, értékek megóvása más módon nem lehetséges.”¹⁵

Az Alkotmánybíróság így amellet foglalt állást, hogy a büntetőjogi beavatkozás akkor megengedett, ha más jogági szabályozás nem alkalmas a fenti érdekek, értékek védelemben részesítésére. A 14/2000. (V. 12.) határozatban ismét az Alkotmánybíróság napirendjére került a kérdés az önkényuralmi jelképek használatának büntetendőségével kapcsolatban, és a testület a következőképp foglalt állást:

„[...] a demokratikus társadalom védelmét jelenti az, s ezért nem alkotmányellenes, ha az állam a jelen történelmi helyzetben a demokráciával ellentétes, vagyis önkényuralmi hatalmi rendszerek adott jelképeivel kapcsolatos, egyes konkrét magatartásokat tilt meg: a terjesztést, a nagy nyilvánosság előtti használatot, közszemlére tételt. Jelen történelmi helyzetben a büntetőjogi eszközrendszeren és szankción kívül más jogi eszköz a hatékony védelemre nem bízott (ultima ratio).”¹⁶

Karsai álláspontja szerint e határozat a büntetőjog *ultima ratio* jellegét és szubsidiaritását tagadja, hiszen az Alkotmánybíróság abban az esetben is alkotmányosnak ismeri el a büntetőjogi beavatkozást, amennyiben nincs más jogági norma, amely védelemben részesítené az adott érdeket, értéket, így az érvelésből az rajzolódik ki, hogy maga a védendő érdek önmagában megalapozza a kriminalizációt.¹⁷

¹³ Belovics Ervin: *Büntetőjog I. Általános rész.* Budapest, HVG-ORAC, 2018. 77–78.

¹⁴ Amberg Erzsébet: A büntetőhatalom, mint végső eszköz egykor és most. *Acta Humana*, 2019/4. 11. <https://doi.org/10.32566/ah.2019.4.1>

¹⁵ 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

¹⁶ 14/2000 (V. 12.) AB határozat.

¹⁷ Karsai Krisztina: *Az ultima ratio elvről – másképpen.* In: Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett (szerk.): *Sapientia sat. Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára.* Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Szeged, 2012. 257.

A rémhírterjesztés büntetendővé nyilvánításával összefüggésben született meg az Alkotmánybíróság azon határozata, amelyben kifejtett elvi tételek leginkább relevánsak a vizsgált rekriminalizáció kapcsán. A 18/2000. (VI. 6.) határozatában kifejtette, hogy az *ultima ratio* elv értelmében a büntetőjogi beavatkozás akkor indokolt, ha más büntetőjogon kívüli normák nem elegendőek, viszont ennek vizsgálatánál nem kizárólag a jogrendszer fennálló állapotát kell figyelembe venni, hanem a fejlesztésének lehetőségét is. Így a „[...] a jogi eszköztár hiányossága önmagában nem érv valamely magatartás bűncselekménnyé nyilvánítása mellett, nem teszi sem szükségessé, sem arányossá az alkotmányos alapjog büntetőjogi korlátozását.”¹⁸ Álláspontom szerint így az alkotmánykonform, *ultima ratio* elvvel összhangban álló rekriminalizációhoz azt is szükséges megvizsgálni, hogy szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvényben (Továbbiakban: Szabs. tv.) szabályozott árdragítás tényállása módosítható vagy átalakítható-e olyan módon, hogy hatékonyabban érvényesüljön a jogtárgyvédelmi funkciója.

2.2. A fokozatos jogtárgysértés doktrínája

Mint a bevezetőben említettem a rekriminalizációt a fokozatos jogtárgysértés doktrínájának tükrében elemzem. Az *ultima ratio* elvnek két aspektusát lehet megkülönböztetni. Az első értelmezés szerint a legfontosabb jogtárgyak (például emberi élet, személyes szabadság) megsértése alapozza meg a büntetőjogi beavatkozást.¹⁹ A jogsértés súlyát értékelte a szubszidiaritás körében Földvári József is, hiszen érvrendszerében a büntetőjogi beavatkozás akkor legitim, ha az adott magatartás olyan mérvű sérelmet okoz a társadalomban, amely elengedhetetlenül szükségessé teszi a büntetőjogi felelősség érvényesítését.²⁰ Ennek az értelmezésnek az a hibája, hogy nem veszi figyelembe azt, hogy a büntetőjog által védett jogi tárgy tartalma időben nem állandó, az *ultima ratio* pedig mindig csak egy időben rögzített jogszabályi környezetben lehet vizsgálni, hiszen a jogi tárgyak folyamatos változásnak vannak kitéve.²¹

A másik értelmezés pedig a fokozatos jogtárgysértés intenzitása és a jogsértésekre adott jogi válaszokat illetően differenciál. Fontos, hogy az *ultima ratio* ezen aspektusa kizárólag egymással összemérhető jogtárgyak vagy jogtárgy-családok tekintetében értelmezhető.²² A jogsértés intenzitása szerinti differenciálásból adódik, hogy az egymással összemérhető jogi tárgyakat ért támadás során kirajzolódik egy fokozatos jogtárgysértési láncolat, ami igazolja a társadalomra kevésbé veszélyes jogsértések esetén a büntetőjogon kívüli beavatkozást,²³ a társadalomra fokozottan veszélyes cselekmények esetén pedig a kriminalizálást. Mi alapján differenciálunk az egyes jogsértések intenzitása között? Molnár Erzsébet szerint azt kell megvizsgálni, hogy a bün-

¹⁸ 18/2000. (VI. 6.) AB határozat.

¹⁹ Karsai (2012) i. m. 258.

²⁰ Földvári József: *A magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest, Osiris, 2006. 37.

²¹ Karsai (2012) i. m. 258.

²² Karsai Krisztina: *Fogyasztóvédelem és büntetőjog.* Budapest, HVG-ORAC, 2011. 47.

²³ Uo. 49.

tetőjogi norma tartalmaz-e olyan többletelemet, ami szükségessé teszi a büntetőjogi beavatkozást, hiszen ezáltal kimutathatóvá válik, hogy a büntetőjogi diszpozíció valóban nagyobb veszélyességi faktort rejt, mint a rokon büntetőjogon kívüli, például szabálysértési tényállás.²⁴ A kérdés innentől az, hogy (1) mi az árdrágító visszaélések jogi tárgya, (2) a tényállás történeti alakzatait ismerve kimutatható-e olyan – a szabálysértési tényállásban nem szereplő – többlet elem, ami indokoltá teszi a rekriminalizációt?

3. Az árdrágító visszaélések jogi tárgya

A jogi tárgy pontos meghatározása a kutatás szempontjából kettős jelentőséggel bír: a fokozatos jogtárgysértés doktrínája alkalmazásának szükségképpeni feltétele az árdrágító visszaélések jogi tárgyának beazonosítása, valamint egy jövőbeli kriminalizáció esetén elengedhetetlen az árdrágítás rendszerbeli helyének meghatározása a jelenlegi szabályozási környezetben. A rendszerbeli hely beazonosítása pedig feltételezi azon jogtárgycsalád meghatározását, amelybe az árdrágítás deliktuma besorolható.

3.1. A gazdasági bűncselekmények közös jogi tárgya

Az elemzés kiindulópontját a gazdasági bűncselekmény fogalmának és jogi tárgyának meghatározása jelenti. Az árdrágítás e kategóriába való besorolhatóságát az 1940-es években született gazdasági büntetőjogi munkák egyértelműen alátámasztják. Angyal a társadalom gazdasági érdekeit sértő bűncselekményként hivatkozott a modern értelemben vett gazdasági bűncselekményekre, s ebbe a kategóriába sorolta be az árdrágító visszaéléseket.²⁵ E csoportot az határolja el az egyén gazdasági érdekeit sértő (modern értelemben vett vagyon elleni bűncselekményektől), hogy a jogi tárgyuk „[...] bár közvetlenül magánegyenhez fűződik, de annyira belekapcsolódik a közösségbe, hogy mint társadalmi érdek kelt figyelmet.”²⁶ Ezt erősíti meg hazánk első gazdasági büntetőjogi monográfiáját jegyző Túry Sándor Kornél is,²⁷ aki már az 1940-es évek elején elkezdte használni a gazdasági büntetőjog és gazdasági bűncselekmény fogalmát. Wiener A. Imre már egyértelműen állást foglal abban a kérdésben, hogy az árdrágító visszaélésekről szóló 1916: IX. tc. megalkotása a modern értelemben vett gazdasági bűncselekmények, azon belül is a termelés és a fogyasztás rendjét sértő bűncselekmények fejlődéstörténetének egyik első állomása volt.²⁸

Ahhoz, hogy kétséget kizáróan meghatározható legyen az árdrágítás rendszerbeli helye, szükség van a gazdasági bűncselekmények közös jogi tárgyainak meghatározá-

²⁴ Molnár Erzsébet: A kartellmagatartások büntetőjogi szankcionálásának kriminálpolitikai vizsgálata. *Versenytikör*, 2019/1. 37.

²⁵ Angyal Pál: A gazdasági bűncselekmények az olasz és a magyar büntetőjogban. *Olasz Szemle*, 1942/1. 44.

²⁶ Uo.

²⁷ Túry Sándor Kornél: *Gazdasági szemlélet és büntetőjog*. Budapest, Attila-Nyomda, 1941. 45–46.

²⁸ Wiener A. Imre: Gazdasági büntetőjogunk történeti áttekintése. *Jogtudományi Közlöny*, 1982/10. 765., 767.

sára. Túry a gazdasági bűncselekmény fogalmát a tényállások által védett jogi tárgyakon keresztül határozta meg, olyan magatartást értve alatta, amely

„[...] a nemzeti gazdálkodást a maga egészében, illetőleg [...] annak valamely önálló ágát (ipar, kereskedelem, mezőgazdaság), avagy annak egyes oly alapintézményét (pl.: pénzforgalom) támadja meg, amelynek megzavarása a gazdasági élet nyugalmának egészét veszélyezteti.”²⁹

Túry tehát a nemzetgazdaság és annak alapintézményei működését tekinti jogi tárgynak, így ha elfogadjuk ezt a meghatározást, akkor lényegében az állam elleni bűncselekmények kategóriáját specifikáljuk azon bűncselekményekre, amelyek az állam gazdasági, pénzügyi érdekeit sértik vagy veszélyeztetik, mint azt kortársa, Márffy Albin is megállapítja.³⁰ Klivényi Lajos elfogadta a Túry-féle definíciót, azonban azzal egészítette ki, hogy a gazdasági bűncselekmények a tisztességes gazdasági és kereskedelmi tevékenységet is védelemben részesítik a nemzetgazdaság megfelelő működése mellett.³¹ Véleményem szerint Klivényi definíciójából már kiolvasható, hogy a gazdasági bűncselekmények közös jogi tárgyai közé sorolható a fogyasztók érdekeinek védelme is. Wiener A. Imre Túryhoz hasonlóan az állam közhatalmi tevékenységének gazdasági aspektusát helyezte a fogalom középpontjába, amelynek két iránya van: egyfelől az állami közbevételek védelme, másrészt az állam gazdaságszervező funkciójának védelme.³² Gál István László a gazdasági büntetőjog definiálására tett kísérletet, azonban abból kiolvasható a szerző jogi tárgyról alkotott véleménye is, ugyanis szerinte e fogalom alatt a büntetőjog azon részterületét értjük, amely a gazdasági rendet fenyegető magatartásokat meghatározó büntetőjogi és büntetőjogon kívüli normákat tömöríti.³³ E nézet szerint tehát a gazdasági rend, mint kollektív jogi tárgy a gazdasági bűncselekmények közös jogi tárgya, melynek tartalma legalább hét védett értéket foglal magába: (1) hitelezők érdekeinek védelmét, (2) a fogyasztók és a versenytársak érdekeinek védelmét, (3) üzleti, pénzügyi és tőzsdei érdekek védelmét, (4) gazdasági társaságok integritását, törvényes működését és tagjaik érdekeit, (5) az államháztartási bevételekhez kapcsolódó társadalmi érdekeket, (6) a pénzforgalom biztonságát (7) és végül az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelmét.³⁴ A felsorolt kollektív jogi tárgyak mellett, azonban kivételes jelleggel individuális jogi tárgyak is megjelenhetnek mögöttes jogi tárgyként, például hitelezői érdekek.³⁵

²⁹ Túry 1941, 21.

³⁰ Márffy Albin: Elméleti kérdések a pénzügyi büntetőjogban. *Az adó*, 1943/8. 136.

³¹ Klivényi Lajos: A gazdasági büntetőjog kialakulása és a gazdasághoz való viszonya. *Gazdasági jog*, 1942/6. 349.

³² Wiener A. Imre: *Gazdasági bűncselekmények*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1986. 87.

³³ Gál István László: *Gazdasági büntetőjog közgazdászoknak*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007. 18.

³⁴ Drinóczi Tímea – Gál István László: A gazdasági rend fogalmának meghatározási kísérletei. In: Gál István László – Tóth Mihály (szerk.): *Gazdasági büntetőjogi tanulmányok*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudomány Kar, 2005. 2.

³⁵ Kondorosi András: *A gazdasági büntetőjog aktuális problémái*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2018. 27–28. Az individuális-kollektív jogi tárgyak kettősége kapcsán Molnár Gábor képviseli azt a nézetet, hogy a

3.2. Az árdrágító visszaélések jogi tárgya

Az árdrágító visszaélések jogi tárgyát először a 20. és 21. századi szakirodalom alapján vizsgálom és amennyiben a szekunder forrásokon alapuló jogtárgyértelmezés azt mutatja, hogy egy heterogénebb, komplex jogi tárggyal állunk szemben, akkor a szubjektív teleologikus és az említett retrospektív történeti értelmezés alkalmazásával a Nemzetgyűlési Naplók és Irományok alapján is megvizsgálom a védett értékeket. A módszertan alapját így Szomora Zsolt azon tézise adja, miszerint, ha a jogi tárgy heterogén jellegű, akkor a fogalom absztrahálása helyett a jogi tárgy funkcióinak körülírására kell törekedni.³⁶ E funkció pedig véleményem szerint a jogszabály megalkotása mögött álló jogalkotói akarat szerint tárható fel legjobban.

Angyal szerint az árdrágító visszaélések jogi tárgya a tisztességes üzleti forgalom rendes menetéhez fűződő érdek, ami alatt azt a kollektív érdeket értette, hogy társadalom minden tagja megfelelő áron és mennyiségben tudjon közszükségleti cikkekhez hozzájutni.³⁷ Angyal tehát modern értelemben vett fogyasztók gazdasági érdekeit helyezte előtérbe a jogi tárgy meghatározásakor. Finkey azon az állásponton volt, hogy az árdrágító visszaélések a társadalom tagjainak megélhetését veszélyeztetik a mesterséges árfelhajtások révén, így e bűncselekmény a közegészséget is veszélyezteti.³⁸ Balás P. Elemér véleménye is harmonizált az előző két jogtudóséval, hiszen szerinte e bűncselekmény jogi tárgya a társadalom közszükségleti cikkekkel való ellátásához fűződő közérdekben ragadható meg.³⁹ Érdekes módon mindhárom jogtudós véleménye egyezik abban, hogy a deliktum által védett jogi tárgy a fogyasztók azon érdeke, hogy az alapvető közszükségleti cikkekhez hozzájussanak, viszont egyikük sem említi meg a nemzetgazdasághoz fűződő állami érdekeket. Egyedül Túry véleménye törli meg a sort, mivel ő két jogi tárgyat nevesít. Egyrészt kitar emellett, hogy az árdrágítás veszélyezteti a közellátást, másrészt a bűncselekmény veszélyt jelent az árképződés rendes menetére, ezáltal a nemzetgazdaság egyik alapintézményét, az áralakulást támadja.⁴⁰ Wiener egy komplex jogi tárgyat vázolt fel, hiszen az árdrágító magatartások egyrészt sértik a fogyasztók érdekeit azáltal, hogy a fogyasztó a hatósági árnál vagy a piaci úton létrejött árnál magasabb áron tud csak hozzájutni az áruhoz, másrészt az állam gazdaságirányító tevékenysége is sérül a mesterséges áremelések által.⁴¹ Ezt erősíti meg

vagyon elleni deliktumok és egyes gazdasági bűncselekmények szoros átfedésben vannak egymással, hiszen mindkettő védelemben részesíti a tulajdonjogot és az abból fakadó részjogosítványokat. Amíg a vagyon elleni bűncselekmények a tulajdonjogot, mint statikus vagyonjogi állapotot részesítik védelemben, addig a gazdasági bűncselekmények körében a vagyon működtetése, kezelése, hasznosítása dinamikus folyamatként jelenik meg, mint jogi tárgy. Ld. Molnár Gábor: *Gazdasági bűncselekmények*. Budapest, HVG-ORAC, 2009. 17.

³⁶ Szomora Zsolt: A jogi tárgy funkció és jogtárgyharmonikus értelmezés. *Bűnügyi Szemle*, 2009/2. 11–12.

³⁷ Angyal (1941) i. m. 63.

³⁸ Finkey i. m. 155.

³⁹ Balás P. Elemér: *Az árdrágító visszaélésekről szóló törvény (1916.: IX. tc.) a gyakorlatban*. Budapest, Budapest, „Magyar Jogélet”, 1917. 67.

⁴⁰ Túry i. m. 45–46.

⁴¹ Wiener (1986) i. m. 220.

Földvári is, utalva rá, hogy az árviszonyok felborulása a kereslet arányainak eltorzítását és a lakosság életszínvonalának csökkenését eredményezi.⁴²

A 2000-es évek közepén született gazdasági büntetőjogi monográfiák szerzői, így Gál, Molnár és Tóth álláspontja egységes volt abban, hogy az árrendszert, az árképzés törvényes rendjét tekintették az árdrágítás jogi tárgyának,⁴³ a fogyasztói érdekekről nem tesznek említést. Karsai viszont visszatér az árdrágítás jogi tárgyának dichotóm megközelítéséhez, véleménye szerint az árrendszer védelme közvetve a fogyasztók gazdasági, azon belül is az árral kapcsolatos fogyasztói érdekeket is védelemben részesíti.⁴⁴

A 20. és 21. századi jogirodalom alapján egy komplex, heterogén jogi tárgy mutatható ki, így szükségnek tartom a jogtörténeti gyökerek elemzésén keresztül annak megvizsgálását, hogy milyen céllal alkotta meg az 1920. évi XV. törvényt a jogalkotó. A törvényhez fűzött általános indokolás tartalmaz egy máig ható elvi tételt, amit meglátásom szerint egy esetleges rekriminalizáció során is szükséges figyelembe venni:

„A büntető rendelkezéseknek nem lehet hivatásuk, hogy a gazdasági élet bajait orvosolják; a büntető rendelkezések kizárólag azok ellen az erkölcsileg is elítélendő bűnös visszaélések ellen fordulnak, amelyek gazdasági életünk hiányait kihasználva az áremelkedést – a gazdaságilag igazolt okoktól teljesen függetlenül bűnösen fokozzák”⁴⁵

Az indokolás szövege rámutat arra, hogy az árdrágító visszaélések kriminalizálásának célja nem az alapul fekvő gazdasági problémák, például infláció megfékezése, hanem az azok nyomán kialakult, s a közellátást veszélyeztető visszaélések elleni fellépés. Az indokolás utal arra is, hogy az árviszonyokba való büntetőjogi beavatkozás minden esetben *ultima ratio*, csak abban az esetben indokolt, ha a gazdasági jellegű magánjogi és közgazdasági normák nem biztosítják megfelelően a közellátás védelmét.⁴⁶

A Nemzetgyűlés igazságügyi bizottságának jelentése is megerősíti a fentieket, kiemelve, hogy az árdrágító visszaélések büntetendővé nyilvánítása nem képes az objektív közgazdaságtani jelenségek gyökeres megváltoztatására, hiszen „[...] a fennforgó viszonyok, tárgyi okok magukban is eléggé hatnak az áremelkedésre s akadályozzák a nagyobb arányú áresést.”⁴⁷ Az árdrágítás kriminalizálása így azt célozza, hogy a „természetes áralakító befolyásán kívül kizárjanak minden olyan mesterséges befolyást, amely a közszükségleti cikkek áremelkedését meg nem okolható mértékig fokozza.”⁴⁸

⁴² Földvári József: *Büntetőjog. Különös rész.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1969. 276.

⁴³ Gál (2007) i. m. 118.; Molnár (2009) i. m. 270.; Tóth Mihály: *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények.* Budapest, KJK-KERSZÖV, 2000. 297.

⁴⁴ Karsai (2012) i. m. 61.

⁴⁵ *Az 1920. évi február hó 16.-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. I. kötet.* 38. szám. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1920. 251. (Továbbiakban: NI – I. k. 1920.)

⁴⁶ NI – I. k. 1920. 252.

⁴⁷ *Az 1920. évi február hó 16.-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai. II. kötet.* 38. szám. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1920. 148. (Továbbiakban: NI – 2. k. 1920.)

⁴⁸ Uo.

Így levonható az a következtetés, hogy az árdrágító visszaélések az árak kereslet-kínálat viszonyán nyugvó kialakulását részesítik védelemben, hatósági ár esetében pedig az árképzés törvényes, jogszabályi rendjét.

Álláspontomat megerősíti Rupert Rezső bizottsági előadó felszólalása is, ugyanis a képviselő amellett szállt síkra, hogy az árak alakulását egyszerre befolyásolják objektív közgazdasági tényezők, mint az infláció vagy az áruhiány; és szubjektív tényezők, mint a mesterséges árfelhajtások. Így a kriminalizáció célja nem lehet más, mint, hogy „[...] az áralakulásból, az árhullámból minden olyan tényező és előidéző ok kiküszöböltessék, amely csakugyan nem szükséges, amely a legális kereskedelem vonalain már túlesik”.⁴⁹ A képviselő felszólalásában arra is kitért, hogy a kriminalizáció során külön hangsúlyt kell fektetni arra, hogy az árviszonyokba való büntetőjogi beavatkozás a rendes kereskedelmi folyamatokat ne akadályozza.⁵⁰ Végül Ferdinandy Gyula igazságügyi miniszter felszólalását emelném ki, amiben előadta, hogy az 1920. XV. tc. megalkotásánál az igazságügyi kormányzat a közellátás védelmét tartotta szem előtt,⁵¹ hiszen gazdaságilag vészterhes időkben elemi érdek fűződik ahhoz, hogy a lakosság megfelelő áron és mennyiségben jusson hozzá az alapvető élelmi, s egyéb közszükségleti cikkekhez.

A jogi tárgy elemzése alapján levonható az a következtetés, hogy az árdrágító visszaélés két érdeket is kollektív jogi tárgyként védelmez, s ez a két érdek egymást feltételezi. Egyrészt védelmezi az áralakulást, azonban nem csak annak jogszabályi rendjét. Amennyiben kizárólag a törvényes árképzést azonosítjuk jogi tárgyként, az szükségképpen feltételezi, hogy a jogalkotó csak a hatósági ár túllépését nyilvánítsa jogsértésnek, hiszen nem hatósági áras termékek esetében nem beszélhetünk jogszabályi árképzésről, abban az esetben a kereslet-kínálat viszonyai alakítják az árakat. A másik jogi tárgy a két világháború közötti primer és szekunder forrásokban a közellátás zavartalanságához fűződő társadalmi érdekként jelenik meg, azonban a hatályos terminológiához igazodva célszerű inkább a fogyasztók árral kapcsolatos gazdasági érdekeként azonosítani. Ehhez hozzá kell tenni, hogy ártúllépés esetén a releváns háttérnorma az árak megállapításáról szóló 1990. évi LXXXVII. törvény (Továbbiakban: Ártörvény), amelynek preambuluma kimondja, hogy a hatósági árszabályozás akkor indokolt, ha a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvényben (Továbbiakban: Tpv.) foglalt rendelkezések nem elegendőek a káros versenykorlátozás és a gazdasági erőfölénnyel visszaélés megfékezésére.⁵² Ezzel kapcsolatban két megjegyzést szükséges tenni. Egyrészt e preambulumban leszűkíti a jogalkotói célt a gazdasági versenyhez fűződő kollektív érdek védelmére. Másrészt viszont a kimutatott másik két jogi tárgy mellett felfogható egy másodlagos jogi tárgyként is gazdasági verseny védelme, ami alapul szolgálhat annak vizsgálatához, hogy az árdrágítás hogyan helyezhető el egy versenyjogi környezetben vagy a hatályos

⁴⁹ *Az 1920. évi február hó 16.-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. III. kötet.* Budapest, Athenaeum, 1920. 356. (Továbbiakban: NN – 3. k. 1920.)

⁵⁰ NN – III. k. 1920. 357.

⁵¹ NN – III. k. 1920. 359.

⁵² 1990. évi LXXXVII. tv. preambuluma.

kartellbűncselekmény körében. E komplex jogi tárgy elleni támadás intenzitását kell értékelni a rekriminalizáció vonatkozásában, szem előtt tartva azt, hogy az árdrágító cselekmények büntetendővé nyilvánításától nem várható el az infláció megfékezése, a valuta stabilitásának rendezése, csupán az árrendszert befolyásolni kívánó visszaélésekkel szemben nyújthat védelmet.

4. Az árdrágító visszaélések helye a jelenlegi szabályozási környezetben

4.1. A kartellbűncselekmény körében való szabályozás kérdése

A jogtörténeti szakirodalom egységes abban, hogy a magyarországi kartellszabályozás bevezetésének egyik közvetlen előzménye volt az árdrágító visszaélések kriminalizálása,⁵³ így elsőként azt kívánom megvizsgálni, hogy a Btk. 420. § alatt szabályozott „versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban” (Továbbiakban: kartellbűncselekmény) nevű tényállás alkalmas-e az árdrágító jellegű magatartások szabályozására.

4.1.1. Az árdrágító visszaélések és a kartellmagatartások kapcsolata a jogtörténeti fejlődésben

Hogyan kapcsolódott össze egymással a kartell és az árdrágító visszaélés? Már a Mandel Pál nevéhez kötődő 1904. évi kartelljogi törvénytervezetben megjelenik a két jogintézmény kapcsolata. A törvénytervezetben a versenyt korlátozó megállapodást érintő megtámadhatósági okként szerepelt az, ha a kartellszerződésben a versenytársak kirekesztésére alkalmas, a piaci ártól eltérő árakat alkalmaztak. Szintén megtámadhatósági okot képezett, ha a kartellszerződésben úgy szabályozták az eladási árakat, hogy a termelési költség és eladási ár közti különbözet meghaladta a szokásos hasznot.⁵⁴ Ez utóbbi rendelkezés hasonlóságot mutat a tizenhat évvel később megalkotott áruuzsora tényállásával,⁵⁵ amelynek szintén a méltánytalan haszon volt a központi fogalmi eleme, mint arra majd részletesen kitérek. Az árdrágítás és a kartell első törvényi szintű összekapcsolódása az 1916: IX. tc.-ben jelent meg, amely büntetni rendelte azt, aki olyan összebeszélésben vagy egyesülésben vett részt, melynek célja árufelhal-

⁵³ Páhi Barbara: A versenyt korlátozó megállapodás tilalmának jogtörténeti előzményei az 1931. évi XX. tc. tükrében. *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica*, 2018/1. 21.; Stipta István: A gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról szóló 1931. évi XX. tc. hazai előzményei. *Versenytükrök*, 2016/2. különszám. 56.; Varga Norbert: *A kartellfelügyelet bevezetése Magyarországon*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2020. 14–17.

⁵⁴ Mandel Pál: *Törvényjavaslat a kartellszerződésekről*. Budapest, Athenaeum, 1904. 5. Ld. még Stipta i. m. 56–57.

⁵⁵ 1920. évi XV. tc. 1. § 2. (bek).: Árdrágító visszaélés vétségét követi el, aki olyan közszükségleti cikkért, amelynek legmagasabb árát a hatóság meg nem szabta, oly árt vagy egyéb ellenszolgáltatást követel, köt ki vagy fogad el, amely – tekintettel az előállítási vagy termelési, illetőleg a beszerzési és egyéb költségekre, valamint az összes egyéb körülményekre, különösen a gazdasági élet viszonyaira is – a méltányos hasznot meghaladó nyereséget foglal magában.

mozás, áruvisszatartás, közszükségleti cikkek rendeltetésellenes felhasználása vagy árdrágító közvetítés volt.⁵⁶ Finkey és Vámbéry Rusztem is megállapította, hogy az árdrágítás ezen alakzatával a jogalkotó a kartellmagatartásokat kívánta szankcionálni,⁵⁷ de erre a törvény indokolása is egyértelműen rávilágít: „Amint tehát bűncselekménynek nyilvánítja a törvény az 1. és a 2. §-ban felsorolt cselekményeket, megvan a jogi alap arra, hogy az említett cselekményekre irányuló kartellszerű megállapodások is bűncselekményekké nyilváníttassanak.”⁵⁸

Az 1920: XV. tc. is fenntartotta az árdrágításra irányuló összebeszélésben vagy egyesülésben részvétel büntetendőségét,⁵⁹ s ezen rendelkezés a gazdasági versenyt szabályozó megállapodások egyik fő előzményének tekinthető,⁶⁰ hiszen mindkét esetben árkérdésről van szó.⁶¹ A jogi tárgy ismeretében valóban azt mondhatjuk, hogy több hasonlóság, illetve különbség van az árkartell és az árdrágító visszaélés között. A személyi kört tekintve az árdrágítás tényállása a fogyasztókat védi, addig a kartellszabályozás biztosította védelem már az első kartelltörvény megalkotása során is három relációban érvényesült: (1) a kartellmegállapodásban résztvevő felek irányába (2) a kartellen kívüli versenytársakra (3) és fogyasztók irányába.⁶² A modern értelemben vett árkartell lényege, hogy a kartellmegállapodásban részes felek olyan kikötést alkalmaznak, amely az árversenyt torzítja, korlátozza vagy kizárja. Az árörögzítési formákat alapul véve ez megvalósulhat többek között a vételi és eladási árak meghatározásával, maximum-vagy minimumár meghatározásával vagy abban történő megállapodással, hogy a szerződő felek egyszerre hajtanak végre áremelést egy meghatározott időpontban,⁶³ így torzítva a versenyt és a piaci árakat. Azonban az árdrágító magatartásokkal szemben az árkartellnek – mint azt már a kartelljogot elemző 20. századi közgazdaságtan is megerősíti – vannak természetes közgazdaságtani korlátai, hiszen az áremelés fokozásának egyfelől gátját képezi a versenytársak piacra lépésének nagyobb valószínűsége az áremelkedés okán, másrészt pedig a túlzott áremelés a fogyasztóképesség és fogyasztás visszaesését eredményezi.⁶⁴

⁵⁶ 1916: IX. tc. 3. §: Aki résztvesz oly összebeszélésben vagy egyesülésben, amelynek célja a jelen törvény 1. és 2. §-ában említett cselekmények valamelyike, az idézett §-okban foglalt megkülönböztetések szerint az ott meghatározott büntetéssel büntetendő.

⁵⁷ Finkey i. m. 160–161.; Vámbéry Rusztem: Törvényjavaslat az árdrágító visszaélésekről. *Jogtudományi Közlöny*, 1915/49. 491–492.

⁵⁸ 1916: IX. tc. általános indokolása.

⁵⁹ 1920: XV. tc. 7. §.

⁶⁰ Tunyogi-Szűcs Kálmán: A kartelljavaslat keletkezéséről és főbb elveiről. *Kereskedelmi Jog*, 1930/8–9. 175.; Tunyogi-Szűcs Kálmán: A kartelek és a joggyakorlat. *Kereskedelmi Jog*, 1928/2. 25.; Páhi i. m. 21.; Varga (2020) i. m. 14–15.; Norbert Varga: The Antecedents of the Regulation of the Economic Competition Agreement in the First Part of the 20th Century in Hungary. *Krokowskie Studia A Z Historii Panstwa I Prawa*, 2021/14. 17–29. <https://doi.org/10.4467/20844131KS.21.002.13269>

⁶¹ Varga (2020) i. m. 15.

⁶² Stipta i. m. 62.

⁶³ Nagy Csongor István: *A kartelljog dogmatikai rendszere*. Budapest, HVG-ORAC, 2021. 124.; Tóth Tihamér: *Uniós és magyar versenyjog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 223.

⁶⁴ Kovács György: A kartellkérdés és -szabályozás gazdaságméleti és gazdaságpolitikai háttere a két világháború közötti magyar közgondolkodásban. *Versenytükr*, 2016/2. különszám. 32., 37.

4.1.2. Az árdrágító visszaélés alkalmazhatóságának kérdése a kartelljog és a kartellbűncselekmény körében

A jogtárgyértelmezés alapján kimutatható, hogy az árdrágító visszaélés beilleszthető a gazdasági bűncselekmények kategóriájába. Habár az árdrágító visszaélés és a kartellbűncselekmények jogi tárgya bizonyos ponton különböző, mégis van egy közös nevező: az árképzés piaci rendje. Így az *ultima ratio* elvet szem előtt tartva először arra kell választ adni, hogy az árdrágítás elleni fellépés elintézhető-e büntetőjogon kívüli jogterület, jelesül a versenyjog kereti között. Az EUMSZ 102. cikk a) pontja rögzíti, hogy tilos a gazdasági erőfölénnyel visszaélés, így különösen tisztességtelen beszerzési és piaci árak közvetlen vagy közvetett kikötése, a Tpv. pedig kimondja, hogy tilos a tisztességtelen eladási vagy vételi árak kikötése, illetve az árut az ár emelkedésének előidézése céljából vagy indokolatlan előny szerzése céljából forgalomból kivonni, illetve onnan visszatartani.⁶⁵ A túlzó árazás elleni fellépés mind az uniós, mind a magyar versenyjogban csak gazdasági erőfölénnyel rendelkező vállalkozások tekintetében értelmezhető,⁶⁶ így szükség van elsőként az erőfölény fennállásának bizonyítására az érintett piacon. Álláspontom szerint az árdrágítók elleni védekezés azért nem építhető fel a versenyjogi szabályozás talaján, mert az árdrágítás nem olyan gazdasági bűncselekmény, melynek megvalósításához jelentős gazdasági erőforrásokra lenne szükség. A hatósági árak túllépése, méltányos hasznot meghaladó árazás alkalmazása, illetve az árakat fokozó viszsztatartás nem olyan cselekmények, melyekhez versenyjogi erőfölény szükséges.

A hatályos kartellbűncselekmény alkalmazhatósága több problémába ütközik. Az első a jogi tárgy körében jelentkezik. A deliktum két jogi tárgyat részesít védelemben: egyrészt a gazdasági verseny védelméhez fűződő társadalmi érdeket, másrészt az állami vagyon transzparens felhasználását,⁶⁷ pontosabban a közpénzek, költségvetési források tisztességes és átlátható felhasználásához fűződő kollektív érdeket.⁶⁸ Mivel a tényállás kizárólag koncessziós és közbeszerzési eljárásban alkalmazható,⁶⁹ az elsődle-

⁶⁵ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata: Harmadik rész: Az Unió belső politikái és tevékenységei. VII. Cím: A versenyre, az adózásra és a jogszabályok közelítésére vonatkozó közös szabályok. 1. fejezet: Versenyszabályok. 1. szakasz: Vállalkozásokra vonatkozó szabályok. 102. cikk, HL C 202., 2016. 06. 07. 47–360.; 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról. 21. § a), e) pontjai.

⁶⁶ Dán Judit – Gombos Katalin – Kertészné Váradi Szilvia: *Az Európai Unió versenyjogának alapjai*. Budapest, Wolters Kluwer, 2022. 70–82. <https://doi.org/10.55413/561.A2200303.EUO>; Valentiny Pál: A versenyszabályozás a járvány alatt zavartalanul működik? In: Valentiny Pál – Antal-Pomázi Krisztina – Nagy Csongor István – Berezvai Zombor (szerk.): *Verseny és szabályozás 2021*. Budapest, KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, 2021. 116.

⁶⁷ Sulyok Márton Péter: A versenyt korlátozó megállapodások a magyar büntetőjogban, a Btk. 296/B § alapján. *De iurisprudentia et iure publico – Jog- és politikatudományi folyóirat*, 2012/4. 6.

⁶⁸ Molnár Gábor: XLII. fejezet – A fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények. In: Kónya István (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. 3. kötet. Budapest, ORAC, 2022. 1905.

⁶⁹ Sinku Pál: A „kartellbűncselekmény”, avagy a versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban. In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkódex*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Országos Kriminológiai Intézet. 2017. 263.

ges jogi tárgya nem a verseny, hanem a költségvetési források védelme, így a tényállás nem fogyasztók védelmét célozza közvetlenül, legfeljebb közvetett módon védelmezi a fogyasztók árakhoz kapcsolódó gazdasági érdekeit, ha preventív módon megakadályozza a versenykorlátozó hatás létrejöttét.⁷⁰

Az elkövetési magatartások között szerepel az árak rögzítésére irányuló megállapodás kötése,⁷¹ így az árkartell ellen biztosított a büntetőjogi fellépés, de az kizárólag a koncessziós és közbeszerzési eljárásra vonatkozik. A tényállás eredményt is tartalmaz, amely nem más, mint a verseny korlátozása.⁷² A fentiek alapján kijelenthető, hogy az árdrágítás és a kartellbűncselekmény jogi tárgya eltér egymástól, ez utóbbi elsődleges jogi tárgya sokkal inkább a közvagyon védelme, ami le is képződik a tényállás tárgyi hatályában annak révén, hogy kizárólag koncessziós vagy közbeszerzési eljárás során fejthető ki az elkövetési magatartás. E tény már önmagában lehetetlenné teszi az árdrágító visszaélések elleni eredményes büntetőjogi fellépést, hiszen azokat nem kizárólag ilyen eljárások, pályázatok során követhetik el. Továbbá az árdrágító visszaélés tényállásba való integrálásának akadályát képezi az is, hogy a kartelldeliktum eredmény-bűncselekmény, az árdrágító visszaélés történeti alakzatai pedig nem tartalmaznak eredményt.

4.2. Az uzsora körében való szabályozás kérdése

„De, t. Nemzetgyűlés, az uzsora nemcsak a kölcsön formájában nyilatkozik. Az uzsora épen az adásvételnél is létrejöhet és létre is jön és különösen az a gazdasági anarchia, amelyet a háború magával hozott, eredményezte ennek az uzsorának túltengését.”⁷³ Giesswein Sándor képviselő így jellemezte az árdrágító visszaélés és az uzsora egymáshoz való viszonyát képviselőházi felszólalása során 1920-ban. Felszólalásában kitért arra is, hogy az árdrágítás tényállásának megalkotásával egy régóta fennálló mulasztást pótolta a jogalkotó, amit a következő szavakkal jellemezett:

„Örvendetes jelenség az, hogy mi törvényhozásunk immár arra a meggyőződésre jutott, hogy az adásvételt az életszükségletek tekintetében szigorú állami ellenőrzés alá kell helyezni és hogy az e téren elkövetett minden uzsorát szigorúan meg kell büntetni, mert ez bűncselekmény nemcsak az egyessel szemben, hanem az egész társadalommal szemben is.”⁷⁴

A képviselő felszólalásából kiolvasható, hogy a jogalkotó mulasztása abban nyilvánult meg, hogy az uzsora-bűncselekmény fogalmát nem terjesztette ki az adásvétel for-

⁷⁰ Molnár (2019) i. m. 33.

⁷¹ Molnár (2022) i. m. 1909.

⁷² Karsai Krisztina: XLII. fejezet – A fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények. In: Karsai Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 889.

⁷³ NN – III. k. 1920. 480.

⁷⁴ Uo.

májában megjelenő áruuzsorára. Ezt erősíti meg Vadász Béla is, aki szerint az uzsoráról és a káros hitelügyletekről szóló 1883. évi XXV. tc. rendelkezéseit a bírói gyakorlatban nem alkalmazták az áruuzsora ellen, habár a törvény grammatikai értelmezése alapján álláspontja szerint az lehetséges lett volna.⁷⁵ Hogyan kapcsolódik egymáshoz a hatályos Btk. 381. § alatt szabályozott uzsora-bűncselekmény és az árdrágító visszaélés 1920-ban bevezetett egyik alakzata, az ún. áruuzsora? Alkalmazható-e az uzsora-bűncselekmény jelenlegi formája az áruuzsorával szemben? Mindkét deliktumban közös, hogy a szolgáltatás-ellenszolgáltatás aránytalanága valamilyen formában objektív tényállási elemként jelenik meg. Az áruuzsora esetén a méltányos hasznot meghaladó nyereséget magában foglaló ár vagy egyéb ellenszolgáltatás kikötése, követelése vagy elfogadása képezte az elkövetési magatartást, addig a hatályos uzsora-bűncselekmény esetén a különösen aránytalan mértékű ellenszolgáltatást tartalmazó megállapodás kikötése. A különösen aránytalan mérték tartalmilag azonos a polgári jogi feltűnő értékaránytalan-ság fogalmával,⁷⁶ amelynél a PK. 267. alapján a szerződéskötés körülményeit, a forgalmi érték-viszonyokat, valamint az ügylet jellegéből adódó sajátosságokat kell figyelembe venni,⁷⁷ tehát az mindig egyéni elbírálás tárgya. A méltányos hasznot meghaladó ellenszolgáltatásnál szintén hasonló módon kellett állást foglalni, ugyanis az előállítási vagy termelési, illetőleg a beszerzési és egyéb költségekre, valamint az összes egyéb körülményekre, különösen a gazdasági élet viszonyaira is tekintettel kellett lenni az 1920: XV. tc. alapján,⁷⁸ így kijelenthető, hogy mindkét esetben a szolgáltatás-ellenszolgáltatás egymáshoz való viszonyának van relevanciája. Az uzsora-bűncselekmény alkalmazása mellett szól még a Kúria EBH. 2017. B. 3. sz. döntése, amelyben a bíróság kimondta, hogy a Btk. nem kizárólag az uzsora-kamat kikötését, azaz a hiteluzsorát rendelte büntetni, hanem az ún. reáluzsorát is.⁷⁹ A reáluzsora a nyújtott szolgáltatáshoz képest feltűnően aránytalan ellenszolgáltatásban jelentkezik, Grosschmid Béni szavaival élve:

⁷⁵ A törvény a következőképp határozta meg az uzsora vétségét: „A ki másnak szorultságát, könnyelműségét vagy tapasztalatlanságát felhasználva, olyan kikötések mellett hitelez vagy ad fizetési halasztást, melyek a neki vagy egy harmadiknak engedett tulságos mérvű vagyoni előnyök által az adósnak, vagy a kezesnek anyagi romlását előidézni vagy fokozni alkalmasok; vagy oly mérvűek, hogy az eset körülményeihez képest, a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közt szembeötlő aránytalan-ság mutatkozik: az uzsora vétségét követi el és egy hónaptól hat hónapig terjedhető fogházzal, és száz forinttól kétezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.” Vadász megállapítása szerint a tényállás egyik elkövetési magatartásaként a hitelezést és nem a kölcsön nyújtását határozta meg a jogalkotó, így a tágabb értelemben vett hitelezési ügyletek is a deliktum alá szubszumálhatóak lettek volna. Vadász Béla: *Az árdrágító visszaélésekről szóló 1916. évi IX. tc.-ről*. Budapest, Politzer, Budapest, 1916. 6–8. Látszólag ezt erősítette meg a M. Kir. Kúria is a T. H. 65. 1897. sz. döntvényében, amikor kifejtette, hogy a törvény rendelkezési nem kizárólag a kölcsönre, hanem a tágabb értelemben vett hitelezési ügyletekre vonatkoznak. Ld. *Polgári jogi határozatok tára. A Kir. Kúria hivatalos kiadványa, 1. kötet*. Budapest, Magyar Királyi Igazságügyminiszter, 1918. 189–190.

⁷⁶ Akác Zózsef: XXVI. fejezet – A vagyon elleni bűncselekmények. In: Kónya István (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. 3. kötet. Budapest, ORAC, 2022. 1602.

⁷⁷ PK 267. szám. A feltűnően nagy értékkülönbség és az ellenszolgáltatás megállapításánál irányadó szempontok.

⁷⁸ 1920: XV. tc. 1. § (2). bek.

⁷⁹ EBH2017. B.3; Sinku Pál: XXXVI. fejezet- A vagyon elleni bűncselekmények. In: Belovics Ervin (szerk.): *Büntetőjog II. Különös rész*. Budapest, HVG-ORAC, 2018. 755. Angyal Pál is ugyanezt a né-

„[...] a túlmagasság, a mely a kikötött viszonzszolgáltatásban fenforog, a hitelnek megszabott és elfogadott áráképen jelentkezék az adott tényállásban.”⁸⁰

Akad azonban egy kardinális fontosságú különbség a két bűncselekmény között, ami mind történeti, mind hatályos jogi síkon azonos. Az uzsora-bűncselekmény esetén az elkövető a passzív alany rászorult helyzetét használja ki a különösen aránytalan ellenszolgáltatás kikötésére, tehát a bűncselekmény elkövetési módja a passzív alany rászorult helyzetének kihasználása. Ez az elkövető oldaláról azt jelenti, hogy a rászorultság hiányában nem kötötte volna meg a feltűnően aránytalan ellenszolgáltatást magában foglaló ügyletet a passzív alany.⁸¹ Ez a kényszerhelyzet az áruuzsora és az uzsora-bűncselekmény elhatárolási alapja, a két tényállás közötti különbségre először Tarnai János, kúriai bíró mutatott rá 1916-ban. Tarnai álláspontja szerint míg az uzsora-bűncselekmény esetén az elkövető „[...] a hitelkérőnek már létező szorultságát használja fel az ellenszolgáltatás aránytalan nagyítására”,⁸² addig az árdrágítás esetében nem beszélhetünk ilyen rászorultságról, mert azt az elkövető alakítja ki, azáltal, hogy „monopóliumot alkot magának, önérdékből erőszakosan belenyúl a gazdasági élet menetébe.”⁸³ Másként fogalmazva: az árdrágító magatartás hozza létre azt a fogyasztó számára előnytelen gazdasági helyzetet, amiben az árakat az elkövetői önkény, és nem a kereslet-kínálat viszonya alakítja ki. Balás is hasonlóan foglalt állást, megerősíti, hogy az árdrágításnál nem a fogyasztó kényszerhelyzetét értékeli a jogalkotó, hanem a kényszerhelyzet alapjául szolgáló gazdasági állapotot,⁸⁴ amit az elkövető kihasznál a mesterséges árfelhajtás érdekében.

Levonható tehát az a következtetés, hogy az uzsora-bűncselekmény kizárólag az áruuzsora 20. századi tényállásával mutat rokon vonásokat, de az előbb kifejtett különbségek okán nem alkalmas az árdrágítás elleni büntetőjogi fellépés biztosítására, amit megerősít az is, hogy az uzsora-bűncselekmény a jogi tárgy tekintetében sem hasonul az árdrágításhoz, e vagyon elleni deliktum elsődleges jogi tárgya a magán-személyek vagyonának és megélhetésének védelme, másodsorban pedig a polgári jogi kötelezettségek arányosságának teljesüléséhez fűződő érdek.⁸⁵

5. A rekriminalizáció lehetséges alternatívái retrospektív történeti értelmezésben

Az előző fejezet alapján megállapítást nyert, hogy az árdrágító visszaélések hatályos szabályozási környezetbe való beépítése dogmatikailag nem lehetséges, vagy – mint azt a kartellbűncselekmény esetén láttuk – nem célravezető. E fejezet célja, hogy be-

zetét vallotta az uzsora-bűncselekményről. Ld. bővebben: Angyal Pál: *Uzsora és hitelsértés*. Budapest, Attila-Nyomda, 1942. 23.

⁸⁰ Grosschmid Béni: *Hitel -és reáluzsora*. Budapest, Politzer Zsigmond és Fia Könyvkereskedése, 1902. 32

⁸¹ Szomora Zsolt: XXXV. fejezet – A vagyon elleni bűncselekmények. In: Karsai Krisztina (szerk.): *Nagy-kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters Kluwer, 2013. 803.

⁸² Tarnai János: A Budapesti Királyi Ítéletábla 1916. évi május hó 9-én hozott B. I. 2678/916. sz. alatti döntésének megbeszélése In: Degré Miklós (szerk.): *Büntető Jog Tára*, 1916/18. 305.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Balás i. m. 16.

⁸⁵ Szomora (2013) i. m. 803.

mutassam az árdrágító visszaélések azon jogtörténeti alakzatait, amelyek lehetséges alternatívái lehetnek egy esetleges rekriminalizációnak. Emellett reflektálok arra is, hogy az egyes tényállások milyen jogalkalmazási problémákhoz vezettek és milyen kihívásokat állítanak a 21. század jogalkalmazója elé.

5.1. Az ártúllépés

Az ártúllépés vétségét törvényi szinten először az árdrágító visszaélésekről szóló 1920. évi XV. tc. vezette be a magyar büntetőjog rendszerébe, korábban rendeleti úton kihágásként szabályozták.⁸⁶ A bűncselekményt az valósította meg, aki a közszükségleti cikkért erre jogosult hatóság részéről megszabott vagy megengedett legmagasabb árnál magasabb árat követelt, kötött ki, vagy fogadott el.⁸⁷ Fontos, hogy az 1978. évi Btk. is ezt az alakzatát rendelte büntetni az árdrágításnak,⁸⁸ valamint a hatályos Szabs. törvényben is az ártúllépés van szankcionálva. Az 1920. évi szabályozás értelmében a bűncselekmény elkövetési tárgya a hatósági áras közszükségleti cikk volt,⁸⁹ egymással alternatív kapcsolatban álló elkövetési magatartásai pedig a hatósági árat meghaladó ár követelése, kikötése vagy elfogadása voltak.⁹⁰ A törvény e tényállás kapcsán egy büntethetőséget kizáró okot is szabályozott, amikor kivonta a tájékoztató ár fogalmát a hatósági ár alól, azaz a hatóság által – egyes termékekre megállapított – tájékoztató ár túllépése nem minősült bűncselekménynek.

5.1.1. Az ártúllépés kriminalizálásának közgazdasági árnyoldala

Az ártúllépés kriminalizációjának árnyoldala elsősorban az annak alapjául szolgáló hatósági áras állami beavatkozásban mutatkozik meg. Elsőként szükséges rögzíteni, hogy hatósági árszabályozás történhet árküszöb vagy árplafon meghatározásával.⁹¹ Előbbi esetben a minimálás árat határozza meg az állam, amelyet az eladó nem léphet át, utóbbi esetben ármaximálásra kerül sor és az eladó ennél az árnál nem kérhet magasabb árat. Az állam által maximált ár lehet magasabb és alacsonyabb, mint a piaci ár, azonban mindkét eset piaci torzulásokat idéz elő, mint azt Gál István László megállapítja. Abban az esetben, ha alacsonyabb, mint a piaci ár, akkor ez olyan fokú kereslet-növekedést indukál, hogy a kínálati oldalon szükségképpen hiány keletkezik. A piaci

⁸⁶ Varga Norbert: *Árdrágító visszaélések a Szegei Királyi Ítéltábla gyakorlatában az 1920. évi XV. tc. alapján. FORVM: Acta Juridica Et Politica*, 2017/2. 83–84.

⁸⁷ 1920: XV. tc. 1. § 1. (bek). Emellett a törvény egy másik fordulatát is szabályozta, melyet az követett el, aki ki közszükségleti cikket nyereséget célzó továbbeladás végett a legmagasabb árnál magasabb áron vásárol.

⁸⁸ 1978: IV. tv. 301. § (1). bek: Aki áruért a hatósági árnál vagy a reá nézve egyébként kötelezően megállapított árnál magasabb árat kér, köt ki vagy fogad el, vétséget követ el, és két évig terjed szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

⁸⁹ Angyal (1941) i. m. 65., 73.; Foltényi Róbert: *Az árdrágító visszaélésekről szóló 1920. évi XV. t.-cikk magyarzata*. Budapest, Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, 1920. 10–11.

⁹⁰ Angyal (1941) i. m. 71.

⁹¹ Gál (2007) i. m. 118.; Gál (2020) i. m. 59.

árnál alacsonyabb küszöbár sem vezet jobb eredményre, ugyanis ez megtévesztőleg hat a termelőkre, így a magasabb ár folytán több árut kínálnak eladásra változatlan kereslet mellett, ami pedig akár rövid távon is túlermelést okozhat.⁹²

5.1.2. Keretdiszpozíció és időbeli hatály

A hatályos szabálysértési alakzat háttérnormája a korábban említett ártörvény, valamint annak felhatalmazása alapján kiadott rendeletek.⁹³ Ezzel azonos módon az 1920: XV. tc. által szabályozott ártüллépés is kerettényállásnak minősült.⁹⁴ Ebből kifolyólag szükségesnek tartom tisztázni, hogy az árdrágítás rekriminalizációja esetén a keretdiszpozíciós szabályozás miként bírhat jelentőséggel a büntetőtörvény időbeli hatálya, pontosabban az elbíráláskori törvény visszaható hatályú alkalmazása szempontjából.⁹⁵ Az elbíráláskori enyhébb büntetőtörvény és a keretdiszpozíció kapcsolatáról az 1/1999. sz. BJE kötelező erővel úgy foglal állást, hogy keretdiszpozíció esetén, ha a bűncselekmény elkövetését követően a háttérnormában olyan változás következik be, ami a kötelezettség megszüntetésével vagy a tilalom feloldásával a büntetőjogi védelmet megszünteti, akkor megnyílik a lehetőség az elbíráláskori enyhébb büntetőtörvény visszaható hatályú alkalmazása előtt, kivéve, ha a háttérjogszabály meghatározott időre szól.⁹⁶ Keretdiszpozícióról akkor beszélünk, ha a büntetőjogi tényállást valamely más jogágazathoz tartozó jogszabály, jogszabály alapján kiadott hatósági rendelkezés, szakmai szabály vagy európai uniós jogi aktus tölt ki tartalommal.⁹⁷ A jogirodalomban azonban különböző nézetek alakultak ki arra nézve, hogy mely objektív tényállási elemek tekintetében értelmezhető a keretdiszpozíciós jelleg. Tóth szerint a klasszikus értelemben vett kerettényállások esetén a háttérnorma az elkövetési magatartást tölti ki tartalommal,⁹⁸ Hollán kifejezetten tagadja, hogy kerettényállásként viselkednének azok a diszpozíciók, melyekben csak az elkövetési tárgy fogalmát tölti ki tartalommal egy büntetőjogon kívüli norma, a diszpozíció e fajtája szerinte csak az elkövetési magatartásra és az elkövetési módra vonatkoztatható.⁹⁹ Ambrus, Gellér, Horváth és Nagy

⁹² Uo.

⁹³ Bisztriczki–Kántás i. m. 848.

⁹⁴ Angyal (1941) i. m. 72.; Szelényi Zoltán: Jogszabály nem tudása *ártüллépés* esetében. *Magyar Jogi Szemle*, 1942/17. 338–342.

⁹⁵ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről. 2. § (2). bek.: Ha a cselekmény elbírálásakor hatályban lévő új büntető törvény szerint a cselekmény már nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálendő el, akkor az új büntető törvényt kell alkalmazni.

⁹⁶ 1/1999. számú BJE határozat; Hollán Miklós: Büntetőbírói döntések az Alkotmánybíróság ítélszékéle előtt a nullum crimen et nulla poena sine lege elv tükrében. In: Gábor Zsolt (szerk.): *Alkotmányjogi panasz – az alapjog-érvényesítés gyakorlata*. Budapest, HVG-ORAC, 2019. 258–260.

⁹⁷ Hollán Miklós: A kerettényállás fogalmáról. In: Hollán Miklós – Mezei Kitti (szerk.): *A büntetőjog hazai rendszere megújításának koncepcionális céljai és hatásai*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, 2020. 167.; Nagy (2014) i. m. 104.

⁹⁸ Tóth Mihály: Vázlatok a gazdasági bűncselekmények köréből – az évezred vége felé közeledve. *Magyar Jog*, 2000/4. 197.

⁹⁹ Hollán (2020) i. m. 167.

nem differenciálnak a tekintetben, hogy mely objektív tényállási elemre vonatkozik a büntetőjogon kívüli háttérorma.¹⁰⁰

Az árdrágítás szabálysértése háttérnormájának tekinthető jogszabályok kizárólag azt határozzák meg, hogy mely árucikkeket kell hatósági áras termékeknek tekinteni, így a hatályos szabálysértési alakzat, illetve rekriminalizáció esetén a bűncselekményi alakzat elkövetési tárgyát töltönek ki tartalommal, tehát csak a tágabb értelmű kerettényállás fogalom alá sorolható be az árdrágítás diszpozíciója. Szükséges azonban kiemelni, hogy a keretdiszpozíciós szabályozás esetén az elbíráláskori enyhébb büntetőtörvény kizárólag „a nem meghatározott időre” szóló keretet kitöltő háttérnorma esetén alkalmazható, az 1/1999. BJE értelmében a meghatározott időre szóló keretkitöltő jogszabályok kivételt képeznek. Belovics is rámutat, hogy ezen jogszabályok hatályát a jogalkotó csak bizonyos időtartamra tartja fenn, ezért amennyiben hatályuk alatt kerül sor a bűncselekmény elkövetésére, a meghatározott időtartam eltelte utáni hatályvesztés nem alapozza meg az elbíráláskori büntetőtörvény visszaható hatályú alkalmazását.¹⁰¹ A hatósági áras termékek sorát a kormányrendeletek meghatározott időtartamra határozzák meg,¹⁰² így azok megváltozása, például a hatósági áras termékek körének változása, a hatósági ár mértékének módosítása nem alapozná meg az elbíráláskori törvény alkalmazását az 1/1999. sz. BJE alapján.

5.1.3. Az elkövetési magatartások elemzése

Az 1920: XV. tc. elkövetési magatartásként a hatósági árnál magasabb ár követelését, kikötését vagy elfogadását határozta meg.¹⁰³ A hatályos szabálysértési alakzat ettől csak annyiban tér el, hogy a követelés helyett a „kér” fordulatot alkalmazza.¹⁰⁴ A tényállás esetleges rekriminalizálása esetén a jogalkalmazóra hárulna annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy az elkövetési magatartások meghatározásánál a polgári jog szabályait tartsa szem előtt vagy önálló büntetőjogi jelentéstartalmat tulajdonítson egy egyes fordulatoknak. A két világháború közötti büntetőjogi irodalomban mindkét felfogás megjelent. Angyal azt a nézetet vallotta, hogy a követelés nem csak azt foglalja magába, mikor valaki „[...] különös nyomatékkal *kívánja az ár megfizetését*”, hanem

¹⁰⁰ Ambrus és Gellér a keretdiszpozícióra példaként felhossa a Btk. 183. §-a alatt szabályozott kábítószerprekurzorral való visszaélést, ahol kizárólag az elkövetési tárgyat (prekurzor) fogalmát határozza meg büntetőjogon kívüli, Európai Unió jogi aktus. Ambrus István – Gellér Balázs: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* Budapest, Eötvös, 2019. 132.; Horváth Tibor: *Jogszabálytan.* In: Horváth Tibor – Lévy Miklós (szerk.): *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2019. 86–87.; Nagy (2014) i. m. 104–105.

¹⁰¹ Belovics (2019) i. m. 139.

¹⁰² Példának okáért a többször is módosított 6/2022 (I. 14.) kormányrendelet az élelmiszerekre vonatkozó hatósági árakat 2023. április 30.-ig tartotta fenn.

¹⁰³ Angyal (1941) i. m. 75.

¹⁰⁴ 1920: XV. tc. 1. § (1). bek; 2012: II. tv. 232. §. Az 1961. évi V. tv. még az ár követelését tartalmazta, az 1978. évi IV. tv. 301. § (1). bekezdésének I. fordulata már az ár kérését határozta meg elkövetési magatartásként. Földvári (1969) i. m. 277.; Kereszty Béla – Karsai Krisztina: *Nyolcadik rész. A gazdasági bűncselekmények (Btk. XVII. fejezete).* In: Nagy Ferenc (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része.* Budapest, HVG-ORAC, 2007. 535.

már megvalósul egy határozott személyi körnek való árajánlat megtételével, például azzal, ha az elkövető a felülárzott termékeket hirdeti vagy a kirakatban történő elhelyezéssel jelzi ezt az árat a fogyasztók számára.¹⁰⁵ Az Angyal-féle értelmezéssel Reitzer Béla ment szembe, ugyanis szerinte a „követel” fordulatot magánjogi dimenzióban kell interpretálni. Álláspontja szerint a követelés alatt a polgári jogi értelemben vett ajánlat megtételét kell érteni, ami viszont a feltételezi, hogy a vevői oldalról már érkezett ajánlatkérés. Ebből adódik, hogy az elkövetési magatartás e fordulatát nem meríti ki az ajánlattételre való felhívás.¹⁰⁶

A kir. Kúria 1922-ben foglalkozott a „követel” fordulat értelemezésével. Döntvényében amellettszállt síkra, hogy az ár követelése nem feltételezi azt, hogy az ár szerződéses alku eredményeképpen jöjjön létre, így az elkövetési magatartást realizálja már „az olyan pusztakijelentés is, mely szerint valaki közszükségleti cikk árát a megengedettnél magasabb árra mondja.”¹⁰⁷ A két világháború közötti bírói gyakorlat követte a kir. Kúria jogértelmezését és befejezett ártúllépésnek minősítette már azt is, ha valaki egy közszükségleti cikk árát magasabb összegben írta ki az ártáblájára.¹⁰⁸ A kir. Kúria 20 év elteltével, 1940-ben kiadott 2322/1940. sz. alatti döntvényében is ragaszkodott a kiterjesztő értelmezés fenntartásához, és kimondta, hogy követelés már az ár közlésével megvalósul, még abban az esetben is, ha a vevőnek szándékában sem állott az adott közszükségleti cikket megvásárolni.¹⁰⁹

Hordoz-e magában akkora társadalomra veszélyességet a hatósági árnál magasabb ár követelése, hogy indokolt legyen a büntetendővé nyilvánítása? A kir. Kúria fent ismertetett interpretációja első ránézésre valóban kiterjesztő értelmezés látszatát keltheti a „követel” fordulattal kapcsolatban, azonban véleményem szerint a legfőbb bírói fórum sokkal inkább a norma célját tartotta szem előtt az elkövetési magatartás jelentés-tartalmának meghatározása során. Wiener A. Imre szerint az árdrágító visszaélés kriminalizálása útján történő gazdaságpolitikai beavatkozás arra vezethető vissza, hogy bizonyos rendkívüli körülmények kialakíthatnak olyan gazdasági helyzeteket, hogy a közellátás meghatározott területeken vagy meghatározott közszükségleti cikkek tekintetében nehezen biztosítható a piac szabályai alapján, így a büntetőjogi beavatkozás egyik fő célja a közszükségleti cikkek beszerezhetőségének és forgalmának biztosítása.¹¹⁰ Az alapvető életszükségleti cikkek kereskedelmi forgalma és a fogyasztók ál-

¹⁰⁵ Angyal (1941) i. m. 75.

¹⁰⁶ Reitzer Béla: Méltányos haszon. *Jogtudományi Közlöny*, 1924/6. 43–44.

¹⁰⁷ B. II. 304/1921. sz. In: Lengyel Aurél (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár*. 14. kötet. Budapest, Franklin-Társulat, 1922. 65–67.; B. II. 517/1921. In: Degré Miklós (szerk.): *Büntető Jog Tára*. 73. kötet. Budapest, Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1921.; B. II. 151/1922 In: Lengyel Aurél (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár*. 15. kötet. Budapest, Franklin, 1923. 55–56.

¹⁰⁸ Klivényi Lajos: *Árdrágító visszaélések a M. Kir. Kúria Határozatainak tükrében*. Budapest, Grill, 1941. 18.

¹⁰⁹ B. II. 2322/1941. In: Klivényi (1941) i. m. 18–19.

¹¹⁰ *Földvári József* az 1961. évi Btk. hatálya alatt az árdrágítás követeléssel megvalósuló fordulatát egy olyan egyoldalú nyilatkozatként fogta fel, amely félreérthetetlenül kifejezésre juttatja, hogy az elkövető az áruért milyen ellenszolgáltatást kér, példaként említve az árjelző táblán való feltüntetést. Wiener A. Imre az 1978. évi Btk. kéréssel megvalósuló fordulata kapcsán azt a véleményt képviseli, hogy az bár-

tal megfelelő áron és mennyiségben történő megszerezhetősége véleményem szerint a fogyasztók árral kapcsolatos gazdasági érdekének *sine qua nonja*. Ezt a jogi tárgyat abban az esetben is képes veszélyeztetni a követelés fordulat, ha a vevői vételi szándék nem állapítható meg az árura vonatkozóan, hiszen a hatósági árat lényegesen meghaladó ár közzététele már önmagában jelentős visszatartó erővel bír a fogyasztói vásárlóerőre nézve, hiszen a fogyasztók tudják, hogy az ár eladó általi meghatározásába nincs érdemi beleszólásuk, így nem is próbálkoznak meg a szerződés-kötési folyamat megindításával.

A hatósági árnál magasabb ár kikötése és elfogadása már a 20. században sem okozott jogértelmezési problémákat, előbbi esetben az ügylet konszenzuálisan, utóbbi esetben reálisan is teljesedésbe megy.¹¹¹ A kikötés fordulat a szerződés-kötési stációkat figyelembe véve már egy lépéssel többet kívánt, ugyanis ebben az esetben szükség volt az ajánlattétel vevő általi elfogadására, ebben az esetben az ár már egy „előzetes alku” eredménye. Az ár elfogadása pedig akkor realizálódik, mikor az elkövető a szerződésben kikötött vételárat ténylegesen át is veszi.¹¹² Az egyes elkövetési magatartások vizsgálata azért bír jelentőséggel, mert az ártúllépés és az áruuzsora rekriminalizálása esetén elengedhetetlen annak szem előtt tartása, hogy a büntetendőséget mennyire hozza előre a jogalkotó az elkövetés virtuális, időbeli síkján.¹¹³ Elegendő-e a kikötés és az elfogadás kriminalizálása, vagy már a követelés is hordoz magában akkor társadalomra veszélyességet, hogy indokoltá váljék az elkövetés e korábbi stációjának büntetendővé nyilvánítása? Ezek azok a kérdések, amelyeket a jogalkotónak kell értékelnie a tényleges gazdasági problémák függvényében, elkerülve azt, hogy a kriminalizáció szimbolikus büntetőjogi tényállást eredményezzen.

5.2. Az áruuzsora

Az árdrágítás ezen formáját az 1961. évi V. tv. és az 1978. évi Btk. is ismerte.¹¹⁴ Az ártúllépéshez képest az áruuzsora *differentia specifica* az elkövetési tárgyban ragad-

milyen nyilatkozattal vagy akár ráutaló magatartással megvalósulhat, példának hozza az ár feltüntetését az árun. Molnár Gábor is hasonló álláspontot képvisel, szerinte a kérés bármely olyan nyilatkozat formájában megvalósulhat, amely az eladó akaratát fejezi ki, például árajánlat nyújtása vagy számla kibocsátása. Nézetem szerint e jogirodalmi álláspontok megerősítik, hogy a Kúria két világháború közötti jogértelmezése nem volt kiterjesztő, az csupán a norma célját vette figyelembe jogtárgyharmonikus módon, s egy olyan teleologikus alapon nyugvó jelentéstartalmat sikerült kialakítania, ami még az 1978. évi Btk. hatálya alatt is hatott. Földvári (1969) i. m. 277.; Molnár (2009) 273.; Wiener (1986) i. m. 220., 243.

¹¹¹ Reitzer (1924) i. m. 44.

¹¹² Angyal (1941) i. m. 75.; Reitzer i. m. 44.

¹¹³ A büntetendőség/büntethetőség kiterjesztésének dogmatikai háttéréről és az ún. „Vorverlagerung” jelenségről ld. bővebben: Gál Andor: Gondolatok az előkészületi cselekmények kriminalizációjáról, különös tekintettel a bűncselekmény elkövetésére irányuló szándék felhívás nélküli kinyilvánítására. *Büntetőjogi Szemle*, 2020/2. 19–20.; Nagy Ferenc: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2013. 126.

¹¹⁴ 1961: V. tv. 238. § (1). bek. b) pontja szerint az követte el, aki „hatósági ár hiányában az áru árát úgy vagy olyan mértékben állapítja meg, illetve tartja fenn, hogy az tisztességtelen módon elért vagy az

ható meg, ami nem más, mint az a közszükségleti cikk, amelynek legmagasabb árát a hatóság nem határozta meg.¹¹⁵ Az áruuzsora tényállásának megalkotása mögött az a jogalkotói felismerés állt, hogy a hatósági árszabályozás nem terjedhet ki minden egyes termékre, így egyedül annak kriminalizálása nem elegendő a fogyasztói érdekek védelméhez, mint azt az 1920: XV. tc indokolása is megerősíti:

„a közellátás védelme szempontjából nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az ármaximálás a közszükségleti cikkeknek egy kis körére szorítkozik és hogy az e körön kívül eső közszükségleti cikkek – a fogyasztó közönség szorult helyzetének kihasználásával – szintén bűnös visszaélésekre használhatók fel.”¹¹⁶

A büntetendőség kiterjesztése azonban maga után vonta egyfelől annak megválaszolását, hogy mit kell közszükségleti cikk alatt érteni, másrésztől mit takar a méltányos hasznot meghaladó ellenszolgáltatás?

5.2.1. A közszükségleti cikk fogalma – kriminalizáció a certa elv sérelme nélkül?

A közszükségleti cikk fogalmát nem határozta meg az 1920: XV. tc., ezért annak kidolgozása a jogirodalomra és a bírói gyakorlatra hárult. A kir. Kúria már 1921-ben döntvényt alkotott a közszükségleti cikk fogalmáról, amelyet a következőképpen határozott meg: „olyan áru, amelyet a kultúra átlagos színvonalán álló ember az élet rendes körülményei közt, tekintet nélkül társadalmi állására, műveltségére és vagyoni viszonyaira használhat, sőt az életszükségeket ésszerű s célszerű kielégítése végett rendszeresen vagy időnként kell is használnia.”¹¹⁷ A kir. Kúria elvi éllel rögzítette tehát, hogy egy áru közszükségleti jellege nem az áru minőségétől vagy összetételétől függ, hanem attól, hogy milyen szükséglet kielégítésére használják. Ebből következik, hogy egy áru csak abban az esetben tekinthető közszükségleti cikknek, amennyiben „közönséges, átlagos szükségérzetek” kielégítésére használják, s amennyiben olyan szükségletek kielégítésére van rendelve, melyek nélkül „az átlagos kultúremler” képes megélni, akkor nem állapítható meg e minőség.¹¹⁸ Érződik tehát, hogy e fogalom absztrahálása nem lehetséges, hiszen a mindenkori gazdasági viszonyok és a piacon rendelkezésre álló kereslet döntik el, hogy az adott időszakban mi minősül közszükségleti cikknek.

indokolt hasznot meghaladó nyereséget foglal magában”; az 1978: IV. tv. 301. § (1). bek. b) pontja értelmében pedig az valósította meg, aki „szabad árforma esetén az áru árát úgy állapítja meg, illetve tartja fenn, hogy az tisztességtelen árral elért anyagi előnyt foglal magában.”

¹¹⁵ 1920: XV. tc. 1. § (2). bek. „Aki olyan közszükségleti cikkért, amelynek legmagasabb árát a hatóság meg nem szabta, oly árt vagy egyéb ellenszolgáltatást követel, köt ki vagy fogad el, amely – tekintettel az előállítási vagy termelési, illetőleg a beszerzési és egyéb költségekre, valamint az összes egyéb körülményekre, különösen a gazdasági élet viszonyaira is – a méltányos hasznot meghaladó nyereséget foglal magában (áruuzsora)”

¹¹⁶ 1920: XV. tc. indokolása. Részletes indokolás az 1–2. §-hoz.

¹¹⁷ B. II. 2/ 1921. sz. In: Lengyel (1922) i. m. 22.

¹¹⁸ Uo. 23.

A legfelsőbb bírói fórum egy évvel később ismét döntvényt alkotott, amelyben igyekezett konkretizálni a közszükségleti minőség jelentéstartamát. Döntvényében elsőként utalt arra, hogy a közszükségleti és fényűzési cikk kategóriák elhatárolása egy közgazdaságtani kérdés,¹¹⁹ a jog eszköztára így nem nyújt érdemi segítséget. A kir. Kúria fenntartotta a korábbi döntvényében foglaltakat, miszerint a szükségérzet alapján határolja be a közszükségleti cikkek körét. A közszükségleti cikk jellegadó tulajdonsága így abban állt, hogy „oly élvezettel jár, mely az életfenntartási szükséglet pszichikai folyománya.”¹²⁰

A kúriai döntvények lényegében csak továbbfejlesztették a közszükségleti cikk joggyakorlatban és jogirodalomban kialakult értelmezését, hiszen az 1916: IX. tc. már szabályozta ezt a fogalmat, és 1916-1918 között a jogirodalom kísérletét is tett a meghatározására. Balás P. Elemér és Isaák Gyula a tömegfogyasztási cikkeket tekintették közszükségletinek, amelyek iránt rendkívül széles kereslet mutatkozik,¹²¹ Balás viszont további kritériumként határozta meg azt is, hogy az adott cikk a mindennapi élet folytatásához szükséges legyen. Finkey szerint az árdrágító visszaélések közös elkövetési tárgya körébe vonhatóak az ún. életszükségleti cikkek és minden olyan cikk, melynek mesterséges megdrágítása közönség kialakulásához vezethet vagy azt fokozza.¹²² Angyal már a kúriai gyakorlatot ismerve reflektált a közszükségleti minőségre, s három fogalmi elemét azonosította: olyan ingó dolgok, melyeket (1) az átlagos életszínvonalon élő ember (2) mindennapi életében (3) közönséges szükségleteinek kielégítésére használ.¹²³ Az első világháborús és két világháború közötti büntetőjogi irodalomban megjelenő fogalom-meghatározási kísérletek és a megvizsgált kúriai döntések alapján megállapítható, hogy a közszükségleti cikk jelentéstartama rendkívül rugalmas volt, s egy árucikk közszükségleti minőségét a piacon uralkodó kereslet-kínálati viszonyok határozták meg. Ez viszont a tényállás rekriminalizálása terén problémát jelenthet a *nullum crimen sine lege/ nulla poena sine lege certa* elv szempontjából, hiszen az elkövetési tárgy nem tesz eleget a pontos törvényi meghatározottság alapelveinek.

5.2.2. A kriminalizáció második akadálya: a méltányos hasznot meghaladó ellenszolgáltatás

Az áruuzsora elkövetési tárgya csak olyan árucikk lehetett, melyre nem vonatkozott hatósági ár. Ennek következtében az elkövetési magatartást nem a hatósági ár túllépésével, hanem a méltányos hasznot meghaladó ár vagy egyéb ellenszolgáltatás kérésével, kikötésével vagy elfogadásával lehetett realizálni. Már a törvényi tényállás is tartalmazott iránymutatást arra nézve, hogy a méltányos haszon megállapításánál az áru előállítási, termelési, beszerzési, illetve egyéb költségeit és a gazdasági élet viszonyait

¹¹⁹ B. II. 5601/ 1921. In: Lengyel (1923) i. m. 52.

¹²⁰ Uo. 53.

¹²¹ Balás i. m. 74.; Isaák Gyula: Jogi kérdések az árdrágító visszaélésekről szóló törvényben. *Bűnügyi Szemle*, 1916/10. 389.

¹²² Finkey i. m. 159.

¹²³ Angyal (1941) i. m. 67.

kellett alapul venni.¹²⁴ Ez azt jelenti, hogy a bíróságnak először pontosan meg kellett állapítania, hogy az árat milyen mértékben terheli beszerzési, termelési, előállítási vagy egyéb költség, majd annak leszámítása után abban a kérdésben kellett állást foglalnia, hogy az így meghatározott ár az adott gazdasági körülmények között meghaladja-e a méltányos mértéket.¹²⁵

A kir. Kúria már 1921-ben elkezdett foglalkozni a méltányos haszon fogalmával és 4954/1921. sz. elvi határozatában úgy foglalt állást, hogy a méltányos hasznot meghaladó nyereség kérdésében való döntéshez nem elegendő az egyes költségek leszámítása az árból, hanem az eset összes körülményeit kell vizsgálni, így különösen az áruban időközben beállott értékcsökkenést, azaz azt a helyzetet, mikor a beszerzés időpontjához képest az elkövetés időpontjában az adott közszükségleti cikk már kevesebbet ér.¹²⁶ Ez azt jelenti, hogy a költségek leszámítása után úgy tűnhet, hogy nem haladja meg a méltányos hasznot a vételár, hiszen nem nagy különbséget mutatkozik a beszerzési ár és az eladási ár között, azonban az időközben bekövetkezett jelentős értékcsökkenést az eladó nem veszi figyelembe az ár meghatározásánál.

A méltányos haszon vonatkozásában felmerült az a kérdés is, hogy hogyan ítélandó meg annak a cselekménye, aki az egyik közszükségleti cikk árusítása során felmerülő veszteségét „beépíti” egy másik közszükségleti cikk árába, tehát azzal indokolja az áremelést az adott árucikk tekintetében, hogy egy másik termék árusítása számára veszteséggel jár? Más szóval a kisebb keresletű cikkek árusításából származó anyagi hátrányt azzal igyekszik kiküszöbölni, hogy a nagyobb keresletű áruk árát emeli. A kir. Kúria 2473/1940. sz. elvi határozatában adta meg a választ, mikor kimondta, hogy két különböző típusú árunál jelentkező haszon az elkövető teljes, éves üzletvitelét szemlélve ugyan kiegyenlítheti egymást, azonban a haszon nagyságát minden egyes közszükségleti cikknél külön-külön kell vizsgálni, így a fenti megoldás nem fogadható el.¹²⁷ Egy másik határozatában hasonló álláspontot fejtett ki, mikor megállapította, hogy az elkövető üzletében bekövetkezett – senki által meg nem térített – károk, pontosabban az azokból származó költségek nem építhetők be az eladni kívánt közszükségleti cikkek áraiba.¹²⁸

¹²⁴ 1920: XV. tc. I. § (2) bekezdés.

¹²⁵ Angyal (1941) i. m. 79–80.

¹²⁶ E. H. B. II. 4945/1921. szám. In: *Büntetőjogi Határozatok Tára*. VI. kötet, M. Kir. Igazságügyminiszter, Budapest, 1926. 259–261. Az elvi határozat alapjául fekvő történeti tényállás értelmében az elkövető 1920. augusztusában 140 liter tokaji bort vásárolt literenként 65 koronáért. A bor időközben megecsesedett, de ennek ellenére az elkövető 70 forint/liter áron kezdte el árusítani azt. A vételi és eladási ár közötti különbséget, figyelembe véve az egyéb költségeket is nem alapozná meg a méltányos hasznot meghaladó nyereséget azonban, viszont a két időpont között a borban jelentős értékcsökkenés ált be a. A bor eladási áránál viszont – az általa is felismert – értékcsökkenést nem kalkulálta bele az árba, így e körülmény már megalapozta a méltányos hasznot meghaladó jellegét.

¹²⁷ B. II. 2473/1940. In: Klivényi (1941) i. m. 40.

¹²⁸ Az alapul fekvő történeti tényállás értelmében az elkövető egy vasúti vendéglőt üzemeltetett, ahol az átutazó katonák az ingóságok megrongálásával károkat okoztak, s ezt követően a kár megtérítése végett a drágábban adta el az általa árusított közszükségleti cikkeket. B. II. 5390/1940. In: Klivényi (1941) i. m. 40.

A méltányos haszon mérlegelése szempontjából nem volt elegendő a beszerzési és eladási ár összehasonlítása, hanem figyelembe kellett venni az ún. valorizációs tényezőt, azaz a beszerzés és az eladás időpontja között bekövetkezett inflációt.¹²⁹ Ezzel összefüggésben jelent meg az utánpótlási ár kérdése, amely abban az esetben merült fel, ha a pénz az ismertetett időintervallumon belül elértéktelenedett. Az utánpótlási ár ennek fényében azt jelentette, hogy az eladó olyan áron adhatja el a közszükségleti cikket, amennyiért ugyanazt a cikket beszerezheti, azaz annyiért, amennyit az eladás időpontjában ér, függetlenül a beszerzési ártól.¹³⁰ A kir. Kúria is magáévá tette ezt a jogirodalmi felfogást. Először egy 1923. évi döntvényében utal arra, hogy ha a gazdasági élet körülményei indokoltá teszik, akkor a közszükségleti cikk árusítása során az eladó „jogosítva van azt az árat alapul venni, amelyen ő abból az áruból az eladás időpontjában újat vásárolhat”, hiszen ellenkező esetben nem tudná az árukészletét pótolni.¹³¹ Egy évvel később, finomítva ezen elvi tételt, kimondta, hogy az utánpótlási ár az a napi ár, melyen az árusított közszükségleti cikk a kiárusítás idejében „gondos és körültekintő beszerzés mellett pótolható.”¹³²

Az ismertetett jogirodalmi tételek és kúriai döntések tükrében kirajzolódik, hogy az áruuzsora körében felmerülő méltányos haszon megítélése szintén egy olyan kategória, amely nem absztrahálható egzakt fogalommal közgazdaságtani jellege okán. Az áruuzsora rekriminalizálása véleményem szerint kihívások elé állítaná a 21. század jogalkalmazóját, hiszen a méltányos hasznot meghaladó nyereség meghatározása egy olyan szakkérdés, amelyhez a jog fogalmi eszköztára nem képes segítséget nyújtani, megítéléséhez mikro- és makroökonómiai tényezők mérlegelésére van szükség.

5.3. A rekriminalizációt igazoló többletelem a retrospektív történeti értelmezés alapján

Mint korábban ismertettem, a fokozatos jogtárgysértés doktrínája a jogi tárgyat érő támadások intenzitása alapján differenciál, kirajzolva ezzel egy jogtárgysértési láncolatot, amely igazolja a társadalomra fokozottan veszélyes cselekmény kriminalizálását.¹³³ Molnár álláspontja szerint így szükség van egy olyan többletelem kimutatására, amely alapján ténylegesen differenciálhatunk a jogtárgysértések intenzitása között.¹³⁴ Az elvégzett retrospektív történeti értelmezés során – ha közvetetten is – de kirajzolódni látszott egy olyan többletelem, amely ugyan nem a deliktumok szubjektív oldalával kapcsolatos, de mégis fokozott társadalomra veszélyességet feltételez. Az árdrágító visszaélések kriminalizálásának gondolatát az első világháború okozta gazdasági

¹²⁹ Foltényi i. m. 13.

¹³⁰ Blau György: Pénzromlás és árdrágítás. *Kereskedelmi Jog*, 1923/9. 114.

¹³¹ B. II. 3570/1923. sz. In: Lengyel Aurél (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár*. 16. kötet. Budapest, Franklin-Társulat, 1924. 109.

¹³² B. II. 1895/1924. In: Lengyel Aurél (szerk.): *Büntetőjogi döntvénytár*. 17. kötet. Budapest, Franklin-Társulat 1925. 74.

¹³³ Karsai (2011) i. m. 49.

¹³⁴ Molnár (2019) i. m. 37.

nehézségek hozták felszínre 1916-ban, azonban a háború okozta gazdasági kimerültség indokoltta tette a bűncselekmény újraszabályozását 1920-ban. A két törvénynek van egy közös vonása: a jogalkotó eredetileg ideiglenesnek tekintette az árdrágítás büntetendővé nyilvánítását. Az 1916: IX. tc. kizárólag a háború idején megvalósuló elkövetést rendelte büntetni,¹³⁵ az 1920: XV. tc. pedig ugyan nem tartalmazott az elkövetési időre vonatkozó szituációs elemet, azonban a hatályát a jogalkotó ideiglenesnek tekintette, eredetileg csak három éven keresztül kívánta hatályban tartani.¹³⁶ Erre utal a miniszteri indokolás is: „a javaslat e rendkívüli szabályokat csak ideigleneseknek tekintti, mert abból indul ki, hogy ezekre a rendkívüli helyzet által követelt különleges szabályokra a normális viszonyok helyreálltával nem lesz szükség.”¹³⁷ Utóbbi mondatból az is következik, hogy az árdrágítás kriminalizálását csak a rendkívüli gazdasági viszonyok indokolták a történeti értelmezés alapján.

E tény, valamint a korábbi fejezetben, primer források alapján bemutatott jogalkotói célkitűzés arra enged következtetni, hogy az árdrágító visszaélések abban az esetben jelentenek fokozott intenzitású támadást az általa védeni kívánt jogi tárgyakra, ha azokat különleges jogrendet megalapozó helyzetekben követik el. Ezek a rendkívüli helyzetek, azaz a hatályos alaptörvényi szabályozás szerint a hadiállapot, a szükségállapot, illetve a veszélyhelyzet, olyan szituációk,¹³⁸ amelyek maguk után vonják vagy vonhatják a gazdasági normális működésének megzavarását. A háborús helyzet, a szükségállapotot megalapozó tényhelyzetek, például az élet-és vagyonszükségletet tömeges mértékben veszélyeztető súlyos jogellenes cselekmények, illetve a veszélyhelyzet alapjául szolgáló szomszédos országban fennálló fegyveres konfliktus vagy humanitárius katasztrófa olyan körülményeket teremtenek melyekben kiemelt érdek fűződik a közellátás védelméhez.

6. A nemzetközi kötelezettségvállalások szerepe és autonóm értelmezés

6.1. A nemzetközi és szupranacionális jogi tárgyak szerepe

Az árdrágító visszaélés jogi tárgyát korábban a hazai jogtörténeti fejlődés mentén elemeztém, azonban szükséges megvizsgálni, hogy pontosan melyek azok a fogyasztók érdekeivel kapcsolatos jogi tárgyak, amelyek nemzetközi, illetve az Európai Unió szupranacionális szintjén is védett értéknek jelennek meg. Ez azért jelentős, mert a

¹³⁵ Degré Miklós: *Háborús büntetőjog*. Budapest, Franklin-Társulat Bizománya, 1918. 28.

¹³⁶ 1920: XV. tc. 11. §: 11. §: Ez a törvény kihirdetésének napján azonnal életbelép. Hatálya három év elteltével megszűnik.

¹³⁷ 1920: XV. tc. indokolás. Részletes indokolás a 11. §-hoz.

¹³⁸ Alaptörvény 48–51. cikk. Fontosnak tartom azonban kiemelni, hogy a gazdasági válsághelyzetek önmagukban nem értékelhetőek különleges jogrendet megalapozó körülményekként, az azonban más kérdés, hogy ciklikus válságjelenségek a különleges jogrendi helyzetek következtében kialakulhatnak, mint arra Till Szabolcs is rámutat. Till Szabolcs: *Különleges jogrend*. In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Budapest, PPKE JÁK, 2019. 10–11. <http://real.mtak.hu/90780/1/kulonleges-jogrend.pdf>

nemzetközi és uniós normák is a kriminalizáció alapjául szolgálhatnak.¹³⁹ Fogyasztók jogait érintő szabályozási kérdések már 1970-es, 1980-as években napirendre kerültek az ENSZ, az Európa Tanács és az Európai Unió égisze alatt.¹⁴⁰ Az Európa Tanács 1973-ban bocsátotta ki a *Consumer Protection Charter* nevű határozatát, amelyben 5 fogyasztói ‘alapjogot’ deklarált, köztük a védelemhez és segítséghez való jogot, ami magába foglalja a fogyasztó fizikai biztonságához és a gazdasági biztonsághoz való jogát.¹⁴¹ Az árdrágítás rekriminalizálásának kérdése álláspontom szerint mindkét kategórián belül értelmezhető. A történeti értelmezés során megállapítást nyert, hogy a fogyasztók árral kapcsolatos gazdasági érdeke a bűncselekmény egyik jogi tárgya, azonban a fizikai biztonság keretrendszerében is értelmezhető, hiszen a jogalkotó azt kívánta biztosítani, hogy a fogyasztók megfelelő áron juthassanak hozzá az alapvető élelcükségleteket kielégítő árucikkekhez. Emellett az Európa Tanács 1982-ben ajánlást bocsátott ki, melyben a szervezet a büntetőjogi fellépés lehetőségét ajánlotta az államok számára arra az esetre, ha más jogterületek nem képesek megfelelő védelemben részesíteni a fogyasztói „alapjogokat.”¹⁴²

Áttérve az Európai Unióra, kijelenthető, hogy az uniós szabályozás legnagyobb mérföldkövének az 1975-ben elfogadott fogyasztóvédelmi programot (a fogyasztói jogok „Magna Chartája”) tekinthetjük, amely szintén öt alapjogot deklarált, beleértve a fogyasztók egészségének, biztonságának, gazdasági érdekeinek védelmét.¹⁴³ Veres Zoltán is megerősíti, hogy a fogyasztóvédelemmel kapcsolatos hatályos uniós joganyag kiterjed mind a fogyasztók egészségével és biztonságával, valamint a gazdasági érdekeikkel kapcsolatos védelmére.¹⁴⁴ A legfontosabb eltérés az Európa Tanács szabályozásához képest, hogy a fogyasztóvédelem uniós szintjén nem jelenik a büntetőjogi fellépés kérdése.¹⁴⁵

A büntetőjogi dimenzió hiányáról beszélhetünk az ENSZ vonatkozásában is. Az ENSZ Közgyűlése által 1985-ben elfogadott *United Nations Guidelines for Consumer Protection* nevű dokumentum három szintjét különbözteti meg a fogyasztói biztonságok: (1) fizikai biztonság (2) gazdasági biztonság (3) jogi biztonság. Az ENSZ tipizálási rendszerében az árdrágítás rekriminalizációja inkább a fizikai biztonság fogalmi körén

¹³⁹ Ld. bővebben: Bartók Róbert – Szomora Zsolt: A XXI. század kriminalizációs hatásainak normatív értékelése a hazai Btk. különös részi rendszerében. *Jog – Állam – Politika*, 2023/2. 3., 6–7. <https://doi.org/10.58528/JAP.2023.15-2.3>; Gál István László – Tóth Mihály: Az uniós jog és magyar jogrendszer viszonya – büntető anyagi jogi jogharmonizáció. In: Tilk Péter (szerk.): *Az uniós jog és a magyar jogrendszer viszonya*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam -és Jogtudományi Kar, 2016. 463–465.

¹⁴⁰ Karsai (2011) i. m. 33–36.

¹⁴¹ Uo. 36.

¹⁴² Recommends that the governments of the member states: 1. re-examine their legislation and consider the need to supplement by criminal sanctions the rules of civil, commercial and administrative law relating to consumer protection, or, where this is already the case, to improve the sanctions. Ld. Recommendation (82) 15 of the Committee of Ministers to Member States on the role of criminal law in consumer protection. 1982. szeptember 24. <https://rm.coe.int/16804f823a>

¹⁴³ Fazekas Judit: *Fogyasztóvédelmi jog 2.0*. Budapest, Gondolat, 2022. 18.

¹⁴⁴ Veres Zoltán: *A pénzügyi fogyasztóvédelem egyes kérdései*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 137. <https://doi.org/10.55413/9789632959276>

¹⁴⁵ Karsai (2011) i. m. 38.

belül nyer értelmet, hiszen e terület involválja az ún. alapvető szükségletekhez való jogot, míg a gazdasági biztonság a fogyasztói választáshoz és oktatáshoz való jogot foglalja magába.¹⁴⁶ A fentiek alapján levonható az a következtetés, hogy a fogyasztók biztonságának és gazdasági érdekeinek védelme több nemzetközi szervezet érték-szemléletében is védelemre szoruló jogi tárgyat alkot, így azok nemzeti jogrendszerbe való transzformálása is indokolt. Az Európai Unióban a közösségi értékek, érdekek ún. szupranacionális jogi tárgyat alkotnak, amelyek nem automatikusan,¹⁴⁷ hanem a tagállami jogalkotás által válnak a nemzeti büntetőjog részévé. Az Európa Tanács vonatkozó ajánlása ugyan *soft law* jellegű jogi dokumentumnak minősül, mégis a fogyasztóvédelmi büntetőjogra vonatkozó – az *ultima ratio* jelleget hangsúlyozó – rendelkezéseinek figyelembevétele elengedhetetlen egy esetleges rekriminalizáció során.

6.2. Engel-kritériumok és preventív többletelem

Az Európa Tanács, pontosabban az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában, valamint uniós büntetőjogi értelemben a kriminalizáció nem jelenti szükségképpen a nemzeti jogi értelemben vett bűncselekménnyé nyilvánítást. E körben szükséges utalni a strasbourgi bíróság által kidolgozott, majd az Európai Unió Bíróságának gyakorlatába is átszivárgott *Engel*-kritériumokra. E kritériumok egy háromlépcsős vizsgálati sémát állítanak fel annak megítélése céljából, hogy az adott ügy büntetőügynek minősül-e, illetve a cselekmény kriminális jellege autonóm értelmezésben megállapítható-e.¹⁴⁸ Az első lépés így a nemzeti jogi besorolás vizsgálata, a második a jogsértés jellegének minősítése, a harmadik pedig a szankció jellegének és súlyának mérlegelése.¹⁴⁹ Habár az *Engel*-kritériumok a *ne bis in idem* elvének alkalmazása körében alakultak ki, azonban a kriminalizáció alkotmányosságának kontextusában is elismerést nyert az alkalmazásuk a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában.¹⁵⁰

A 2012. II. tv. hatálybalépésével a szabálysértési jog dogmatikai karaktere erőteljes változáson esett át: a jogalkotó eltávolította a szabálysértési joganyagból a közigazgatás-ellenes cselekményeket, áthelyezve azokat a közigazgatási bírságolás terrénumába, s kizárólag a kriminális jellegű cselekményeket hagyta meg a Szabs. tv. hatálya alatt.¹⁵¹ Már a Szabs. tv. által hozott paradigmaváltást megelőzően is több olyan AB döntés született, melyek rögzítették, hogy a szabálysértési jog több tekintetben is büntetőjogi alapokon nyugszik.¹⁵² A téma szempontjából legnagyobb jelentősége a 176/2011. (XII. 29.)

¹⁴⁶ Uo. 35.

¹⁴⁷ Kis Norbert: A közigazgatási büntetőhatalom hatékonysági és jogbiztonsági dilemmái. *Belügyi Szemle*, 2015/12. 55. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2015.12.5>

¹⁴⁸ Karsai Krisztina: *Ne bis in idem* In: Jakab András –Könczöl Miklós – Menyhárd Attila –Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Büntetőjog rovat, rovatszerkesztő: Szomora Zsolt). 2023. 16. <https://ijoten.hu/uploads/ne-bis-in-idem.pdf>

¹⁴⁹ Uo. 16–17.

¹⁵⁰ 63/1997. (XII. 12.) AB határozat; 38/2012. (XI. 14.) AB határozat.

¹⁵¹ Jacsó Judit – Sántha Ferenc: *Közigazgatási büntetőjog*. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2016. 16.

¹⁵² A 29/2000. (X. 11.) AB határozat kimondta, hogy a *nullum crimen sine lege* elvet a szabálysértési jogban is alkalmazni kell. Az 1/2008. (I. 11.) AB határozat pedig rögzítette, hogy a szabálysértésekkért

AB határozatnak van, amely a kriminalizáció alkotmányos követelményeit érvényesítette a szabálysértésekkel szemben is, mikor kimondta, hogy akkor minősíthet a jogalkotó egy magatartást kriminális szabálysértéssé,

„[...] ha a cselekmény emberi életet, testi épséget, egészséget vagy jogot veszélyeztető, általánosan elfogadott együttélési szabályt sért, s ha az elkövetési magatartás statuálása megfelel annak a követelménynek, hogy szabálysértési szankcionálás csak ultima ratioként alkalmazható.”¹⁵³

A Szabs. tv. hatálybalépése után az Alkotmánybíróság *expressis verbis* állást foglalt amellett, hogy a szabálysértési jog „bagatell-büntetőjoggá” változott,¹⁵⁴ kizárólag kriminális cselekményeket szabályoz, így a kriminalizációval kapcsolatos alkotmányos követelmények a szabálysértéssel szemben is alkalmazandók. Az Alkotmánybíróság mércéje szerint ebben a körben vizsgálni kell, hogy szabálysértéssé nyilvánításnak van-e alkotmányos indoka, egyértelműen meghatározott-e a védett jogi tárgy.¹⁵⁵ Mergelve azonban az Engel-kritériumokat és ezzel összefüggésben a szabálysértési jog „bagatell büntetőjoggá”válását, megállapítható hogy a szabálysértések bűncselekménnyé nyilvánítása esetében lényegében már nincs szó a „klasszikus” értelemben vett kriminalizációról, ugyanis a szabálysértési jog is kriminális jellegű jogterületté vált.

Megállapítható, hogy a kriminalizáció/rekriminalizáció kérdéskörét nem lehet leszűkíteni kizárólag egy új bűncselekményi tényállás megalkotására vagy egy korábbi újraszabályozására, hanem – a 18/2000 (VI. 6.) AB határozattal összhangban – figyelemmel kell lenni a jogrendszer fejlesztésének lehetőségeire is, azaz a szabálysértési tényállás módosítására. A kérdés inentől az, hogy a büntetőjogi fenyegetettség preventív szempontból hordoz-e az árdragítás vonatkozásában olyan többletelemet, amely indokoltá teszi a bűncselekménnyé nyilvánítást? Mivel egy olyan cselekmény-típusról van szó, amely az áruk értékesítése révén rendszerint szervezeti keretek között valósulhat meg, így álláspontom szerint már önmagában a gazdálkodó szervezet tagjával szemben indított büntetőeljárás vagy magával a jogi személlyel szemben alkalmazott intézkedés nagyobb reputációvesztést eredményez a fogyasztók körében, nagyobb csorba esik a szervezet *goodwill*-jén, mint a szabálysértési eljárás, illetve büntetés esetén.

7. Konklúzió

Finkey Ferenc bevezetőben idézett szavain nem fogott az idő, azok élő valóságként hatnak majd egy évszázad elteltével is. A szükség valóban képes törvényt alkotni, mint

való felelősség a büntetőjogi felelősséggel azonos módon, vétkességen alapuló szubjektív felelősség, valamint mindkét jogterület a múltban elkövetett jogsértést represszív módon szankcionálja.

¹⁵³ 176/ 2011. (XII. 29.) AB határozat

¹⁵⁴ Ezt erősíti meg, hogy kizárólag törvény nyilváníthat egy magatartást szabálysértéssé, a szabálysértési szankciók körében megjelent a személyes szabadság korlátozásával járó elzárás büntetés, valamint a szabálysértés fogalmi elemévé vált a társadalomra veszélyesség. Ld. Árva Zsuzsanna: A modern magyar közigazgatási büntetőjog. *Jog – Állam – Politika*, 2014/2. 51–52.

¹⁵⁵ 38/ 2012. (XI. 14.) AB határozat.

azt az árdrágításnál is láhattuk. A 21. század jogalkotójának mozgásterét az adott jogterület egészét átható princípiumok behatárolják, kiváltképpen igaz ez egy cselekmény büntetendővé nyilvánítására, ahol az egymással szoros kapcsolatban álló társadalomra veszélyesség és az *ultima ratio* elv jelenti a legfőbb gátat. Tanulmányomban a fokozatos jogtárgysértés doktrínáját tekintetem vezérfonalnak, ez alapján végeztem el a rekriminalizáció lehetőségének vizsgálatát teleologikus és ún. retrospektív történeti értelmezés alkalmazásával. Az említett doktrína útján történő válaszadáshoz először a jogi tárgyat azonosítottam be. A 20. és 21. századi büntetőjogi és jogtörténeti munkák, valamint a nemzetgyűlési anyagok elemzése alapján arra a következtetésre jutottam, hogy az árdrágító visszaélés jogi tárgya komplex, védelemben részesíti a piaci és törvényes árképzést, s ezáltal a fogyasztók árral kapcsolatos gazdasági érdekeit.

Ezt követően azt vizsgáltam, hogy a hatályos szabályozási környezetben elhelyezhető-e az árdrágító visszaélés valamelyik történeti alakzata. A kartellszabályozás körében arra a következtetésre jutottam, hogy a versenyjogi szabályok nem alkalmasak az árdrágító visszaélések elleni fellépésre, hiszen mind a magyar, mind az uniós versenyjogi környezetben csak a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés biztosít lehetőséget a túlzó árazás és egyéb árdrágító jellegű magatartások szankcionálására, viszont az árdrágítást nem feltétlenül erőfölényben lévő vállalkozások valósítják meg. A kartellbűncselekmény körében történő szabályozás gátját álláspontom szerint egyfelől a jogi tárgyak eltérő jellege képezi, másrészt az, hogy az árdrágító magatartásokat nem kizárólag koncessziós, illetve közbeszerzési eljárások során realizálhatják, s az említett deliktum kizárólag ezen két eljárás során jelentkező kartellmagatartások ellen biztosít büntetőjogi védelmet. A másik deliktum, amelynek körében ezt a vizsgálatot elvégeztem, az uzsora-bűncselekmény volt. Az első akadály itt is a jogi tárgyak közötti különbségben detektálható. Emellett a 20. századi büntetőjogi szakirodalom alapján a reáluzsoraival megvalósított uzsora-bűncselekmény és az áruzsora az elkövetés mód alapján tisztán elhatárolható, a kényszerhelyzet elkövetéskori fennállta, avagy hiánya képezi a válaszvonalat a két bűncselekmény között.

Mivel kutatásom során arra a következtetésre jutottam, hogy a jelenlegi jogi környezetben nem szabályozható az árdrágítás egyik alakzata sem, így azt a kérdést kellett megválaszolni, hogy az ismertett történeti alakzatok közül melyik képezhetné egy esetleges rekriminalizáció tárgyát, melyik vezethető vissza alapvető sérelem nélkül a Btk.-ba? Az ártúllépésnek közgazdaságtani árnyoldala van, ami azonban nem a magatartás szankcionálásával, avagy rekriminalizálásával van összefüggésben, hanem a hatósági árszabályozás intézményével. Az ártúllépés rekriminalizálásához nem is lenne feltétlenül szükséges tartalmilag új tényállást alkotni, hiszen rendelkezésre áll a szabálysértési alakzat. A legfőbb kérdés az, hogy a jogalkotó az említett időbeli síkon mennyire akarja kiterjeszteni a büntetendőséget, elegendő-e az ár kikötésétől kriminalizálni, vagy szükséges van a követel/kér fordulat büntetendővé nyilvánítására is? Az áruzsora előnye az ártúllépéssel szemben, hogy nem kizárólag a hatósági áras termékek tekintetében biztosítja a büntetendőséget, így elvben szélesebb körben biztosítja a büntetőjogi védelmet. A kérdés, hogy milyen alapvető sérelmek árán? Álláspontom szerint mind a közszükségleti cikk, mind a méltányos hasznot meghaladó nyereség fogalma a mindenkor gazdasági helyzet függvényében folyamatosan változik, közgazdaságtani jellegük okán nehéz megragadni jellegadó tulajdonságukat, amely szétartó

bírói gyakorlathoz és végső soron a *certa* elv sérelméhez vezetne. Ezek alapján levonható a következtetés, hogy kizárólag az ártúllépés rekriminalizációja valósulhatna meg alapelvi sérelem nélkül. A retrospektív történeti értelmezés arra az eredményre vezetett, hogy a fokozott társadalomra veszélyességet megalapozó és az *ultima ratio* elvnek való megfelelést igazoló tényállási többletelem az elkövetés idejében ragadható meg, hiszen különleges jogrend idején, pontosabban az azt megalapozó ténykörülmények okozta gazdasági problémák közepette fokozott társadalmi érdek fűződik ahhoz, hogy a hatósági áras (alapvetően életszükségleti cikkekhez) megfelelő mennyiségben és áron juthassanak hozzá az állampolgárok. Dogmatikailag kimutatható ugyan olyan többletelem, amely elvi síkon egy esetleges rekriminalizáció alapjául szolgálhat, a jogalkotónak azonban mérlegelnie kell, hogy az említett magatartások büntetőjogi fenyegetettsége hordoz-e magában preventív szempontból valamilyen tényleges többletet, amellyel a jogtárgyvédelmet is hatékonyabbá teszi, elkerülve ezzel egy szimbolikus büntetőjog-alkotást.

